

Vergaderjaar 2011–2012

28 286

Dierenwelzijn

Nr. 544 HERDRUK ¹

¹ I.v.m. een tekstuele correctie.

² Samenstelling:

Leden: Dijkzma (PvdA), Snijder-Hazelhoff (VVD), Koopmans (CDA), Van der Ham (D66), voorzitter, Smeets (PvdA), Samsom (PvdA), Paulus Jansen (SP), ondervoorzitter, Jacobi (PvdA), Koppejan (CDA), Graus (PVV), Thieme (PvdD), Gesthuizen (SP), Wiegman-van Meppelen Scheppink (ChristenUnie), Van Tongeren (GroenLinks), Ziengs (VVD), Braakhuis (GroenLinks), Gerbrands (PVV), Lodders (VVD), Van Vliet (PVV), Dijkgraaf (SGP), Schaart (VVD), Verhoeven (D66) en Van der Werf (CDA).

Plv. leden: Jadnanansing (PvdA), Elias (VVD), Blanksma-van den Heuvel (PvdA), Koolmees (D66), Dijkers (PvdA), Dekken (PvdA), Irrgang (SP), Groot (PvdA), Holtackers (CDA), Tony van Dijk (PVV), Ouweland (PvdD), Van Gerven (SP), Schouten (ChristenUnie), Van Gent (GroenLinks), Leegte (VVD), El Fassed (GroenLinks), De Mos (PVV), Taverne (VVD), Van Bommel (PVV), Van der Staaij (SGP), Houwers (VVD), Van Veldhoven (D66) en Ormel (CDA).

³ Samenstelling:

Leden: Van der Staaij (SGP), Smeets (PvdA), voorzitter, Smilde (CDA), Koşer Kaya (D66), Van der Veen (PvdA), Van Gerven (SP), Ouweland (PvdA), Agema (PVV), Leijten (SP), Bouwmeester (PvdA), Wolbert (PvdA), Wiegman-van Meppelen Scheppink (ChristenUnie), Uitslag (CDA), Elias (VVD), ondervoorzitter, Dijkstra (D66), Dille (PVV), Gerbrands (PVV), Mulder (VVD), Venrooy-van Ark (VVD), Bruins Slot (CDA), Voortman (GroenLinks), Klaver (GroenLinks) en Straus (VVD).

Plv. leden: Dijkgraaf (SGP), Kuiken (PvdA), Omtzigt (CDA), Berndsen (D66), Kljnsma (PvdA), Ulenbelt (SP), Thieme (PvdD), De Mos (PVV), Kooiman (SP), Arib (PvdA), Vermeij (PvdA), Ortega-Martijn (ChristenUnie), Van Toorenburg (CDA), Van der Burg (VVD), Van der Ham (D66), Beertema (PVV), Bosma (PVV), Lodders (VVD), Van Miltenburg (VVD), Ormel (CDA), Sap (GroenLinks), Van Tongeren (GroenLinks) en De Liefde (VVD).

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 30 januari 2012

De vaste commissie voor Economische Zaken, Landbouw en Innovatie² en de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport³ hebben op 20 december 2011 overleg gevoerd met staatssecretaris Bleker van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie en minister Schippers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport over **antibioticabruik in de veehouderij**.

(De volledige agenda is opgenomen aan het einde van het verslag.)

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport,
Smeets

De voorzitter van de vaste commissie voor Economische Zaken, Landbouw en Innovatie,
Van der Ham

De griffier van de vaste commissie voor Economische Zaken, Landbouw en Innovatie,
Franke

Voorzitter: Houwers
Griffier: Schüssel

Aanwezig zijn elf leden der Kamer, te weten: Arib, Dijkgraaf, Dijkstra, Van Gerven, Grashoff, Graus, Houwers, Ormel, Snijder-Hazelhoff, Thieme en Wiegman-van Meppelen Scheppink,

en staatssecretaris Bleker van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie en minister Schippers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, die vergezeld zijn van enkele ambtenaren van hun ministeries.

De **voorzitter**: Ik heet de staatssecretaris, de minister, de ondersteunende ambtenaren en alle belangstellenden welkom. De staatssecretaris geeft eerst een toelichting op een brief over het Schmallenbergvirus.

Staatssecretaris **Bleker**: De feiten zijn dat tot nu toe op 28 bedrijven met schapen onderzocht is of het virus zich daar heeft voorgedaan en of het de oorzaak is van de dode, misvormde of ziek geboren lammeren. Daarnaast hebben zich vijftien bedrijven gemeld met vermoedens. De testen die daar zijn uitgevoerd zijn negatief, dus daar is het virus niet aangetroffen. Vanaf vanavond zal een meldingsplicht gelden voor alle bedrijven waar men een vermoeden heeft van aanwezigheid van dit virus. Het onderzoek is volop gaande en richt zich op de verspreiding, de besmettingsroutes en het ontwikkelen van een vaccin. Daarvoor is meer kennis van het virus nodig. De verspreiding tot nu toe duidt erop dat besmetting plaatsvindt via knutten ofwel vliegen. Het feit dat het zich niet op een bepaalde plek concentreert, duidt daarop. Ruimen heeft om die reden geen zin. Het komt zeer verspreid over Nederland voor. Dit alles zeg ik met de kennis van nu. Die kennis neemt elke dag toe. De eerste analyse door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) of dit virus mogelijk een zoönosekarakter heeft, wijst uit dat dat niet het geval is, met dien verstande dat er wel soorten in de brede categorie zijn die bij mensen tot griepverschijnselen kunnen leiden. Dat is de kennis van dit moment en op dat punt zal het onderzoek natuurlijk volop verdergaan. Mocht er andere informatie komen over bijvoorbeeld besmetting van mensen dan kan de aanpak veranderen. Ik ben voornemens de Kamer morgen uitgebreider te informeren over deze zaken in samenspraak met de minister van VWS. Dan kan ik ook een actueel beeld geven van de situatie op de bedrijven.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Ik zal direct na mijn bijdrage naar huis gaan, want ik voel me niet lekker.

Voorzitter. Elk jaar worden in Europa ruim 400 000 mensen besmet met bacteriën die resistent zijn voor antibiotica, vooral veroorzaakt door verkeerd gebruik van antibiotica. Van hen sterven er 75 000, zo laat het Directoraat-generaal Gezondheid en consumenten van de Europese Commissie weten. Laurent de Vries, directeur van GGD Nederland, roept op het antibioticagebruik in de intensieve veehouderij met 90% te reduceren en vindt de ambitie van de overheid volstrekt te laag gesteld. Ik citeer: «De resistentie moet omlaag, want er staan mensenlevens op het spel. Het preventief gebruik van antibiotica in de veehouderij moet direct stoppen. Ook moeten er geen koppelbehandelingen via het voer of het drinkwater meer worden gedaan. Alleen het individuele dier dat ziek is behoort te worden behandeld.» Ook mijn fractie wil deze oproep doen richting het kabinet.

Tot de belangrijkste oorzaken van het hoge antibioticagebruik behoren de steeds verdergaande schaalvergroting en intensivering van de veehouderij. Hierbij worden dieren steeds jonger gespeend, over soms grote afstanden vervoerd, met tal van soortgenoten gemixt en in grote groepen dicht op elkaar gehouden. Allerlei gezondheidsproblemen zijn in die situatie alleen nog enigszins te beheersen door een steeds verder

doorschietend hygiënebeleid en door er een deken van antibiotica overheen te leggen. Aan de antibioticaverslaving van de veehouderij zal een einde moeten komen en dat houdt structurele wijziging van de veehouderijsystemen in.

De vee-industrie strooit letterlijk met antibiotica, waardoor laatstekansgeneesmiddelen voor mensen onbruikbaar worden. De regering lijkt dit na jaren van ontkenning eindelijk te beamen, maar laat de oplossing van het probleem geheel aan de sector over. Waarom neemt de regering genoegen met 50% reductie in 2013 en wordt de veehouderij niet opgelegd om in 2013 het antibioticagebruik met 90% te reduceren? Wiens belang wordt hier gediend als je zo weinig ambitie toont?

Het ministerie van VWS staat erbij en kijkt ernaar, zoals ook het geval was bij de Q-koortsepidemie, en voegt zich tegen de wil van de volksvertegenwoordiging volledig naar het ministerie van EL&I. Wij willen dat het ministerie, in dit geval de minister, de doorzettingmacht krijgt. De Eerste Kamer wil dat ook.

De veevoersector die verantwoordelijk is voor met name medicinale voeders lijkt hardleers. Dat blijkt ook uit het bericht van deze week dat er aan varkens via het voer antibiotica is gegeven met het kankerverwekkende Dapson dat wordt gebruikt bij de bestrijding van lepra bij mensen. Kan de staatssecretaris aangeven hoe hij ervoor gaat zorgen dat deze preventieve vorm van antibioticaverstrekking niet meer wordt toegestaan? Hij zegt wel dat preventief antibioticagebruik in feite niet meer toegestaan is, maar hoe kan dat wanneer hij tevens aangeeft dat koppelbehandelingen toegestaan blijven, terwijl dat exact hetzelfde betekent?

Ambtsvoorganger Verburg zei al eerder in antwoord op mijn Kamer-vragen: «Een verbod op preventief antibioticagebruik zal neerkomen op het verbod op het gebruik van antibiotica in koppels. Zo'n verbod kent echter meer nadelen dan voordelen en is daarom niet wenselijk.» Kan de staatssecretaris me vertellen of hij dezelfde lijn volgt als zijn ambtsvoorganger en koppelbehandelingen zal blijven toestaan? Kan de staatssecretaris aangeven hoezeer de geconstateerde teruggang in het antibioticagebruik vrij is van seizoensinvloeden? Wij hebben de cijfers gekregen en ik wil weten in hoeverre deze seizoensgebonden zijn. Kan hij een exact overzicht geven per diergroep en zo niet, waarom niet?

De staatssecretaris heeft groot vertrouwen in registratie en reductie van antibiotica via de veeartsen en het keurmerk voor Integrale Keten Beheersing (IKB) van de vleesindustrie. Hoe verhoudt dit rotsvaste vertrouwen in de slaggers die hun eigen vlees keuren, zich tot de kritiek die de nieuwe Voedsel en Waren Autoriteit (nVWA) nog begin dit jaar uitte in een intern rapport, dat de inspecties bij deze IKB-systemen van te beperkte waarde zijn om de gegevens voor voedselketeninformatie (VKI) te garanderen? Wat is er sindsdien concreet verbeterd, dat hij daar weer vertrouwen in heeft? De voormannen van de IKB verdedigen deze beperktheid van de controle door te wijzen naar de privacygevoeligheid waarmee rekening dient te worden gehouden. Dat is exact het pijnpunt. Is dat probleem opgeheven?

De veeartsen willen samen met de veehouders bedrijfsgezondheids- en bedrijfsbehandelplannen samenstellen ter reductie van het antibioticagebruik. De vraag is of een veearts die wil adviseren om de dieren wel anders te huisvesten of een andere drinkwaterinstallatie te hanteren wel dwingend genoeg kan zijn. Je hebt te maken met een afhankelijkheidsrelatie. Het beleid mag bij de aanpak van het antibioticagebruik via bedrijfsgezondheidsplannen niet zo zijn dat het om dieren ziektes te besparen en daarnaast zoönosen te beheersen doorschiet naar de keuze voor een gesloten en klimaatgestuurd stalsysteem ten koste van het dierenwelzijn. Graag een reactie hierop van de staatssecretaris.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Voorzitter. Ik zal voornamelijk ingaan op het antibioticagebruik in de veehouderij. Laten we vaststellen dat we hier

niet alleen spreken met de staatssecretaris van EL&I maar ook met de minister van VWS. Er is een zeer duidelijke relatie tussen het ongebreidelde antibioticagebruik in de intensieve veehouderij en de toenemende antibioticaresistentie bij mensen. Dat is een groot en urgent maatschappelijk probleem. Na heel veel aandringen ligt er nu een brief van het kabinet waarin staat wat het daaraan wil gaan doen. Die brief bevat alleen zachte maatregelen, maar geen harde beperkingen of het verbeteren van registratiesystemen. De verantwoordelijkheid wordt bij de sector gelegd, terwijl die sector het de afgelopen jaren behoorlijk verpest heeft. Geen duidelijke en eenduidige regels, terwijl alle adviezen van de afgelopen tijd juist aandringen op stevig en hard overheidsingrijpen op het punt van antibioticagebruik in de veehouderij. De ambitie van een reductie van 50% is veel te laag. Ook dat wordt van alle kanten aangegeven, maar ik zie geen hogere ambitie terug in de brief van het kabinet. Met trots wordt gemeld dat er al een reductie van 32% is zonder vrijwel enige duidelijke maatregel. Betekent dit dat we gemakkelijk door die 50% heengaan? Voor mij toont het aan dat het antibioticagebruik zodanig ongebreideld is dat zelfs zonder stevig beleid 32% bespaard kan worden. Het moet terug naar 10% of minder. Er is geen zwarte lijst met verboden antibiotica, terwijl die wel wordt aanbevolen door de commissie-Van Doorn. Het kwaliteitssysteem dat er komt, kan niet voorkomen dat er een grijs circuit ontstaat van gebruikers die het niet zo nauw nemen en een – ongetwijfeld kleine – groep dierenartsen die het ook niet zo nauw neemt. De staatssecretaris voorkomt dat niet.

De heer **Ormel** (CDA): Ik vind het stoere taal van collega Grashoff dat hij terug wil naar 10%. Maar beseft hij dat bacteriën gewoon voorkomen en dat dieren ziek kunnen worden door bacteriën? Wat is dan het alternatief? Wil GroenLinks dat dieren doodgemaakt worden als ze niet met antibiotica behandeld mogen worden?

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik ben blij dat de heer Ormel die vraag stelt. Ik wil naar een andere veehouderij die op alle fronten structureel anders functioneert en veel minder gevoelig is voor allerlei dierziekten. Daar ligt een compleet ander concept aan ten grondslag. Dat is niet klein maar fijn, maar heel goed en verantwoord kijken hoe je met dieren omgaat. Dat je het dan waarschijnlijk met 10% van het antibioticagebruik afkunt, wordt door velen bevestigd.

De heer **Ormel** (CDA): Behalve dat GroenLinks dieronvriendelijk wordt, wordt ze nu ook milieuvriendelijk. Stel dat de heer Grashoff een varken houdt in zijn woongroep en dat dat varken een bacteriële infectie krijgt. De dierenarts die hij erbij roept, wil antibiotica geven, maar kan dat niet omdat de taks van 10% is bereikt. Wat moeten we dan doen met dat varken in zijn woongroep?

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Als de heer Ormel een karikatuur wil maken van een gedachtegang die wij hebben over de herstructurering van de intensieve veehouderij, is dat voor zijn rekening. Ik heb het niet over een varken in een hok bij iemand thuis, maar over varkensstallen met tienduizend varkens die op de vierkante millimeter gehuisvest zijn, zodat als er eentje ziek wordt ze alle tienduizend ziek worden. Hier spelen zodanig grote economische belangen een rol dat er preventief of bijna preventief gebruik gemaakt moet worden van grote hoeveelheden antibiotica. De heer Ormel weet dat, maar wil er niks aan doen. Daarom probeert hij daar in jij-bakken naar mij toe een soort karikatuur van te maken. Het kan en moet anders in de intensieve veehouderij.

De heer **Ormel** (CDA): Afsluitend merk ik op dat dat individuele varken ook ziek kan worden en behandeld moet worden. Dat varken zou een veel

groter gevaar voor de volksgezondheid kunnen zijn, omdat het dichter bij de mens zit.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik vind het heel bijzonder dat een discussie over miljoenen industrieel gehouden dieren door de heer Ormel omgevormd wordt tot een discussie over een varken in een stal bij iemand thuis. Als dat het vraagstuk was, hadden we geen behandeling in de Kamer nodig.

Er komt geen harde lijst, maar alleen een kwaliteitssysteem dat een grijs circuit van veehouders en dierenartsen niet kan doorbreken. Het economisch principe van koppeling van de dierengeneesmiddelenapotheek en de dierenarts wordt niet doorbroken. Er blijft dus een economische prikkel om veel voor te schrijven. Het kabinet trekt een mln. extra uit voor toezicht dat betrekkelijk ineffectief is omdat het de kern niet uit het probleem haalt. Er komen geen maatregelen die gericht zijn op structurele verandering in de intensieve veehouderij. De commissie-Van Doorn heeft nadrukkelijk aanbevolen om antibioticabeleid als drukmiddel te formuleren om die structurele verandering in de intensieve veehouderij tot stand te brengen. Daar zit niet alleen de GroenLinks-achterban in, maar een heel breed gezelschap van specialisten. Zij adviseren een verandering in het antibioticabeleid te gebruiken als drukmiddel, zodat de veehouderij wel moet veranderen.

Sterkere rassen, meer ruimte, minder stress, minder grote stallen, jongen langer bij de moeder laten zodat er meer weerstand opgebouwd wordt, rassen die gericht zijn op minder snelle groei, minder transport van vee: we weten het allemaal en het kan toegepast worden in een betere veehouderij.

Deze staatssecretaris, deze minister en deze regering zet ik weg als zachte heelmeesters die medeverantwoordelijk zijn voor de stinkende wond van het ongebreidelde antibioticagebruik in de intensieve veehouderij.

Mevrouw **Snijder-Hazelhoff** (VVD): We zitten nu met het Schmallenbergvirus. De staatssecretaris heeft net gemeld dat er zo snel mogelijk een nieuw vaccin ontwikkeld moet worden om dat virus te kunnen bestrijden en ervoor te zorgen dat dieren gezond blijven. Is de GroenLinks-fractie het daarmee eens?

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Voor zover mij bekend gaat het bij antibiotica om bacteriële infecties en niet om virussen en om het gebruik van medicijnen en niet van vaccins. Volgens mij slaat de vraag als een tang op een varken.

Mevrouw **Snijder-Hazelhoff** (VVD): Alle antibiotica worden over een kam geschoren, ook die uit de dierenartsenpraktijk komen. Ik vraag of de GroenLinks-fractie de mening van de staatssecretaris deelt dat het goed is dat we een vaccin ontwikkelen om de schade van het Schmallenbergvirus te beperken bij rundvee en schapen.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Zonder meer, maar raakt dat aan antibioticagebruik dat gericht is op bacteriële infecties en dat, op grote schaal gebruikt, resistenties veroorzaakt? Nee. Dat weet mevrouw Snijder ook.

Mevrouw **Snijder-Hazelhoff** (VVD): We spreken hier breed over alles. Ik ben blij met uw antwoord.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Mevrouw Snijder moet geen appels met peren vergelijken. Zij weet dat dit twee totaal verschillende zaken zijn en dat wij natuurlijk gaan voor het ontwikkelen van goede vaccins. Sterker

nog, voor een deel zijn die nodig om verkeerd gebruik van medicijnen tegen te gaan.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): In het begin van zijn betoog zei de heer Grashoff dat hij geen harde maatregelen ziet en dat het allemaal erg soft en vrijblijvend is. Verderop in het betoog begreep ik dat de GroenLinks-fractie vooral andere maatregelen wil zien. Ik ben benieuwd of de GroenLinks-fractie het waardeert dat het bedrijfsleven en de dierenartsen zich willen inzetten voor antibioticareductie. Is het niet juist heel sterk als het besef en het gevoel van urgentie er bij bedrijven en dierenartsen zelf is? De afspraken die zijn gemaakt door de bedrijven en dierenartsen zelf kunnen wel eens heel stevig uitpakken.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik heb heel veel waardering en respect voor die dierenartsen en bedrijven die de urgentie zien en die dingen doen. Stevige regelgeving helpt deze voortrekkers om hekkensluiters, het grijs circuit en mensen die bewust of onbewust misbruik maken van de ruimte die de wet biedt, tegen te gaan en geeft ze positie. Mevrouw Wiegman moet het met mij eens zijn dat deze zaken elkaar ondersteunen en niet haaks op elkaar staan.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Dan zouden we samen moeten zeggen: goed dat die afspraken zijn gemaakt om op die manier de freeriders aan te pakken, maar overheid, zorg ervoor dat er gecontroleerd en gehandhaafd wordt. Dan moeten we wat gaan doen met die transparantie en benchmarking en alles wat nu geregeld gaat worden. Dat zijn geen vrijblijvende zaken, waar we vervolgens geen aandacht aan besteden.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Uiteraard gaat het er bij het stellen van regels altijd om dat degenen die de verantwoordelijkheid willen nemen vanzelf al aan die regels voldoen. Je stelt de regels voor diegenen die er niet aan voldoen. Laat duidelijk zijn dat, als wij uit zeer deskundige hoek door niet de minste commissie geadviseerd krijgen om per omgaande een zwarte lijst op te stellen van antibiotica die niet meer gebruikt mogen worden in de veehouderij, ik verwacht dat de staatssecretaris zo'n advies met beide handen aangrijpt en die zwarte lijst gewoon maakt. Dat is een van de concrete maatregelen die ik had verwacht in deze brief.

De heer **Ormel** (CDA): Voorzitter. De voorzitter van de Raad voor Dieraangelegenheden (RDA), prof. dr. Henk Vaarkamp, is 13 oktober jl. volkomen onverwacht in het harnas gestorven. Zijn inbreng en kennis zullen enorm gemist worden. Hij was een voorloper en een verbinder op de terreinen waar we vanavond over spreken. Ik verzoek de regering om op passende wijze zijn naam aan iets te verbinden. Ik denk hierbij aan een jaarlijkse rede over de verbinding tussen dier en volksgezondheid, waardoor zijn voortrekkersrol niet vergeten zal worden. Dan ga ik over op het onderwerp van vanavond. De Gezondheidsraad adviseert om met diverse specifieke antibiotica in de veehouderij te stoppen. We zijn het daarmee eens, maar vinden wel dat er over nagedacht moet worden op welke wijze het moet en wat de consequenties zijn. We moeten niet zomaar hiermee en daarmee stoppen, maar vinden dat de Gezondheidsraad, waar de kennis zit, het voortouw moet nemen. Deze heeft al een aantal goede voorstellen gedaan. Zo komt er een wetswijziging waardoor een gevoeligheidsbepaling voor een aantal antibiotica verplicht wordt gesteld. Ik vraag de staatssecretaris of dat in de praktijk wel werkt voor de derde en vierde generatie quinolonen en cefalosporinen. Zou het niet beter zijn om dat voor alle quinolonen en cefalosporinen te doen?

De resistentieproblematiek wordt deels veroorzaakt door overmatig antibioticagebruik in het verleden in de Nederlandse veehouderij, maar is een mondiaal probleem. Als wij direct zouden stoppen met alle antibiotica blijven we zitten met die resistentieproblematiek. Het is van belang om op z'n minst een Europees traject op te zetten of er meer aandacht aan te besteden in bijvoorbeeld de herziening van het Europese diergezondheidsbeleid, het Community Animal Health Policy (CAHP). De Gezondheidsraad waarschuwt met name voor de problematiek van het Extended Spectrum-Beta Lactamase (ESBL). Terecht, maar die resistentie kan zich ook van mens op dier verspreiden en van mens op mens. Wat gebeurt er als een veestapel door mensen besmet raakt met ESBL en de antibiotica om deze bacterie te bestrijden verboden zijn? In de beantwoording geeft de regering aan dat in uiterste instantie veestapels weleens gedood zouden kunnen worden. Ik denk dat dat een heel realistisch scenario is. Wat gebeurt er dan? Wie is dan aansprakelijk? Vallen de kosten dan onder het dierziektenfonds? Graag hierop een reactie van de staatssecretaris. We moeten beseffen dat het risico van ESBL blijft bestaan en dat dat wellicht zelfs komt door geïmporteerde fokdieren of door import van vlees. Ook hier geldt de noodzaak van een mondiale en Europese aanpak. De Gezondheidsraad wijst terecht op het risico van resistentievorming bij gezelschapsdieren, maar er lijken soms wat verkeerde keuzes gemaakt te worden. De gevoeligheidsbepalingen bij bepaalde typen antibiotica moeten nadrukkelijk ook voor de gezelschapsdierensector gelden, niet alleen voor de veehouderijsector. Ik praat niet over een varken in een zitkuil, maar over een hond en een kat. Het schijnt dat 50% van de honden in Nederland bij de eigenaar in bed slaapt, dus dat is een nogal intensief contact. Ten aanzien van het verbieden van bepaalde antibiotica dient in de overwegingen meegenomen te worden dat die dieren heel dicht bij de mens worden gehouden. Wat gebeurt er als mijn hond diarree heeft, veroorzaakt door een ESBL-gemuteerde bacterie, en uit de gevoeligheidsbepaling blijkt dat mijn hond alleen met een voor dieren verboden antibioticum te genezen is? Moet ik hem dan dood laten maken? Graag een reactie hierop.

Samen met collega Dijkgraaf heb ik een motie ingediend, waarin wij vragen om geringe hoeveelheden antibiotica – het gaat hier om de ouderwetse oxytetrasulfa's – te blijven verkopen in zakjes van 2,5 gram voor vogels, terrariumdieren, vissen etc. Mijn eerste veterinaire handeling heb ik op tienjarige leeftijd verricht aan mijn kanariepiet. Dat moet toch mogelijk blijven?

Mevrouw **Arib** (PvdA): Ik ken de heer Ormel als een meester in het bagatelliseren van dit probleem. Er worden altijd huisdieren bij gehaald en het voorbeeld van teken komt ook vaak terug in dit soort debatten met de heer Ormel. Ik vraag hem of hij erkent dat er een verband is tussen antibiotica en veehouderij. Erkent hij dat er een groot volksgezondheidsprobleem is?

De heer **Ormel** (CDA): Dat erken ik, maar ik erken ook dat het te mager is om dat probleem alleen maar hier op te lossen. Je kunt het niet eens vergelijken met hoeveel antibiotica in andere lidstaten van de Europese Unie worden gebruikt. We vergelijken appels met peren. Duitse bronnen melden bijvoorbeeld dat er in Duitsland twee à drie keer zo veel wordt gebruikt als wordt opgegeven. Ook in Spanje en het Verenigd Koninkrijk gebeurt dat, dus wij moeten dit probleem niet verengen tot onze veehouderij. Het is een mondiaal probleem.

Mevrouw **Arib** (PvdA): Ik begrijp dat er behoefte bestaat aan een internationaal onderzoek, voordat het CDA erkent dat er een volksgezondheidsprobleem is. Is het feit dat wij met het gigantische probleem Q-koorts te maken hebben gehad, waarbij mensen zijn overleden, en het

feit dat in ziekenhuizen de MRSA-bacterie groeit, niet voldoende voor het CDA om te erkennen dat er een probleem is en dat daar prioriteit aan gegeven moet worden in plaats van eerst nog internationaal onderzoek te doen en de huisdieren erbij te betrekken?

De heer **Ormel** (CDA): Het is nu eenmaal zo dat virussen en bacteriën, die de veroorzakers van ziektes zijn, zich niet houden aan de landsgrenzen. Mevrouw Arib noemt terecht het probleem van de Q-koorts en de MRSA, maar de aviaire influenza bijvoorbeeld veroorzaakt de meeste doden in China, waar mensen met kippen onder één dak slapen. Dat is de vorm van houderij die door GroenLinks en door mevrouw Arib wordt gepromoot. Maak de borst maar nat, zou ik zeggen. Het is niet zo dat de intensieve veehouderij een-op-een de veroorzaker is van volksgezondheidsproblemen. Het is zelfs zo dat bepaalde vormen van intensieve veehouderij juist voorkomen dat er gezondheidsproblemen ontstaan. Tegelijkertijd moeten we erkennen dat we in een samenleving leven met een enorme schaal, waar een probleem ook vele malen groter is. Dat hebben we bijvoorbeeld gezien bij de Q-koorts.

De heer **Graus** (PVV): Ik heb enkele vragen aan de heer Ormel, die hier niet alleen zit als geachte afgevaardigde van het CDA, maar ook als dierenarts.

De **voorzitter**: Dat moet ik tegenspreken: de heer Ormel zit hier uitsluitend als vertegenwoordiger van het CDA.

De heer **Graus** (PVV): Dan stel ik hem een vraag als afgevaardigde van het CDA, die ook nog praktiserend dierenarts is. Ik pleit inmiddels al vijf jaar voor meer gebruik van pre- en probiotica, preventieve fytotherapeutica, en ik word er al jarenlang om uitgelachen. Hoe staat de heer Ormel er nu in om meer over te gaan op het gebruik van orale pre- en probiotica ter vervanging van antibiotica? Ik heb er jarenlang mee gewerkt en weet dat het kan.

Ik vond dat mevrouw Snijder wel een goede vraag stelde, want er is wel degelijk een link tussen vaccins en resistentie. Ik vraag de heer Ormel of hij het met mij eens is dat door het overmatig vaccineren, ook bij gezelschapsdieren, het immuunsysteem van dieren wordt lamgelegd.

De heer **Ormel** (CDA): Mijn kanariepiet Gabriël heeft de gezegende leeftijd van dertien jaar bereikt.

Dan de vraag over de probiotica en andere toevoegingen, anders dan antibiotica. We moeten toe naar een veehouderij met zo weinig mogelijk toevoegingen aan het voer, ook geen probiotica. De normale basisvoeding van dieren is eiwitten, aminozuren, vetten en suikers. We moeten kwalitatief zo hoog mogelijke voeding geven en goed nadenken over het verbod op diereiwitten. Als we dat weer mogen doen, zal dat het immuunapparaat en de algemene weerstand van dieren enorm verbeteren, waardoor het gebruik van antibiotica minder nodig zal zijn. Ik erken dat de heer Graus een profeet is, maar de ellende met profeten is dat er pas na hun dood naar hen wordt geluisterd. Ik hoop dat we daar nog lang op moeten wachten. De stoffen die de heer Graus noemt, zullen we zeker moeten betrekken bij het onderzoek naar alternatieven voor het overmatig gebruik van antibiotica. Het gaat goed met het terugdringen van antibiotica. Laten we dat ook eens zeggen.

Met betrekking tot vaccins en resistentie ben ik van mening dat we niet overmatig moeten vaccineren, maar dat we in algemene zin veel meer gebruik moeten maken van vaccins. Ik ben de Kamer ingegaan omdat ik mij boos maakte over het feit dat we niet konden vaccineren tegen mond-en-klauwzeer (MKZ). Wat we nu zien in de brief van de regering is dat men zich op de borst klopt omdat een noodvaccinatie mogelijk is. Dat

vind ik een doekje voor het bloeden, want een noodvaccinatie doe je pas als de ziekte er al is. Eigenlijk moet je vaccineren voordat de ziekte er is, dus er zijn op dat punt nog vele stappen te zetten. Met preventief vaccineren kun je voorkomen dat dieren ziek worden, maar daar staat tegenover dat we niet moeten doorschieten en niet te veel moeten vaccineren.

De heer **Graus** (PVV): Ik had betreffende de vaccinaties een vraag gesteld over het lamleggen van immuunsystemen. Juist omdat er zo steriel gewerkt wordt, klopt de bacteriehuishouding van dieren niet meer en als je dan gaat vaccineren, legt dat het immuunsysteem nog meer lam.

De heer **Ormel** (CDA): Het immuunapparaat is een mooi onderdeel van het menselijke en dierlijke lichaam en zorgt voor bescherming tegen van buiten naar binnen dringende vectoren, waar onder bacteriën en virussen. Als je gezond bent, goed eet en wat weerstand hebt opgebouwd door contact met bacteriën, heb je geen vaccinatie nodig, maar hoe weet je dat van tevoren? Sommige bacteriën en virussen zijn zo gemeen dat je als kerngezond persoon geveld kunt worden. Dan raad ik je aan je ertegen te laten vaccineren, voordat je geveld wordt.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik vraag de heer Ormel waarom hij in zijn betoog consequent voorbeelden gebruikt uit de sfeer van de huisdieren: zijn kanarie, het individueel gehouden varken, de hond, terwijl we hier discussiëren over antibioticagebruik in een zeer intensieve sector waarin 12 miljoen varkens omgaan en honderden miljoenen stuks pluimvee.

De heer **Ormel** (CDA): De eerste reden hiervoor is dat de heer Grashoff hier zelf op omslachtige wijze over begonnen is. De tweede reden is dat wij weinig tijd hebben. De meest serieuze reden is dat ik oprecht van mening ben dat de intensieve contacten tussen mens en dier de meeste risico's opleveren. In de intensieve dierhouderij zijn de contacten tussen mens en dier juist te gering. Wellicht is daardoor de weerstand bij mensen tegen ziektes afgenomen. Misschien zijn wij met z'n allen veel bevattelijker, doordat de afstand tussen mens en dier zo groot is geworden. De intensieve veehouderij kan een probleem vormen als er een ziekte uitbreekt. Het massale gebruik van antibiotica was daar te veel, maar ik zie dat de sector daar enorme stappen in maakt en dat is goed.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik stel vast dat de heer Ormel het met me eens is dat zijn opmerkingen over huisdieren betrekking hebben op een andere discussie dan deze, waarvan akte. Zijn statement over de verminderde weerstand van mensen is volgens mij volstrekt niet wetenschappelijk onderbouwd en heeft ook weinig te maken met deze discussie.

De heer **Ormel** (CDA): Alles wat een politicus zegt, is niet wetenschappelijk onderbouwd. Als het al wetenschappelijk onderbouwd is, is er altijd wel weer een ander wetenschappelijk onderbouwd artikel te vinden dat het tegendeel beweert. Dat is het mooie van de wetenschap. We praten hier over antibioticaresistentie en het gevaar dat dat voor de volksgezondheid oplevert. Daar horen wij ook huisdieren bij te betrekken, naast de intensieve veehouderij: alles wat met dieren, zoönosen en mensen te maken heeft. De heer Grashoff legt de zwarte piet bij de intensieve veehouderij in Nederland, omdat hij een dubbele agenda heeft. Hij wil daar namelijk vanaf, maar dat vind ik te gemakkelijk. We hebben nu te maken met de MRSA-bacterie en ESBL's en daarop moet een reactie komen. Daar wordt aan gewerkt en er is al een enorme reductie van antibiotica gerealiseerd dit jaar.

De heer **Van Gerven** (SP): Ik heb een vraag over het advies van de Gezondheidsraad en spits deze toe op de kern van de problematiek waar we het nu over hebben. Ik stel de vraag aan de heer Ormel, maar ook rechtstreeks aan het kabinet. Neemt de heer Ormel de adviezen van de Gezondheidsraad integraal over, om de derde en vierde generatie cefalosporinen en fluoroquinolonen te verbieden, te stoppen met koppelbehandeling en koeien preventief droog te zetten? GGD Nederland zegt dat 50% reductie veel te weinig is en pleit voor 50% tot 90% in bijvoorbeeld 2013. Hoe staat het CDA daarin?

De heer **Ormel** (CDA): Ten aanzien van de eerste vraag van de SP verwijs ik korthedshalve naar de brief van de regering, waarin nadrukkelijk staat dat de derde en vierde generatie moeten worden teruggedrongen of dat er een gevoeligheidsbepaling voor moet komen. Ten aanzien van koppelbehandeling zeg ik, sprekend vanuit mijn levenservaring, dat als een infectie zich verspreidt in een hok met een fors aantal dieren, het alleen al in het belang van het dierenwelzijn is om die dieren te behandelen. Ik kan dan niet toekijken hoe ze allemaal doodziek worden, maar wil ze behandelen. Koppelbehandeling hoort bij dieren die je koppelgewijs houdt, zeker bij varkens en pluimvee. Ik vind dat het preventief droogzetten van koeien teruggedrongen moet worden en daar is de sector al mee bezig. Ik ben van mening dat de derde en vierde generatie cefalosporinen en quinolonen niet in droogzetters thuishoren. De heer Van Gerven zegt dat we verder moeten gaan naar 50% tot 90% reductie. Dat stuit mij steeds meer tegen de borst omdat je dat niet zo een-op-een kunt zeggen. Het doel moet zijn om zo weinig mogelijk antibiotica te gebruiken, maar je moet ze wel gericht kunnen inzetten als dat nodig is. Als het Schmallenbergvirus geen virus maar een bacterie was en alle boeren in december aan hun percentage zaten, wat dan? Hadden we dan niet moeten gaan behandelen en alle dieren moeten doodmaken? Als je een dier beter kunt maken en het geen gevaar voor de volksgezondheid vormt, kan het zelfs heilzaam voor de volksgezondheid zijn om dieren beter te maken met antibiotica. Het ene jaar kan er heel weinig antibiotica nodig zijn – mevrouw Thieme had het volkomen terecht over seizoensinvloeden – en het andere jaar kan er best wat meer antibiotica nodig zijn, als er bijvoorbeeld een nieuwe ziekte, een nieuwe bacterie, komt.

De heer **Van Gerven** (SP): Dit is weer de bekende koehandel van het CDA. Het wijkt af van het advies van de GGD. Deze wetenschappelijke instelling zegt dat er veel harder moet worden opgetreden dan 50% reductie. Het CDA zegt met zoveel woorden dat wat de GGD zegt onzin is. Verder levert die koppelbehandeling risico's op voor de volksgezondheid. Ik constateer dat het CDA het belang van de veehouderijsector boven het belang van de volksgezondheid stelt. Koppelbehandeling is gewoon gevaarlijk en zou niet moeten geschieden. Een dergelijke strooibehandeling kennen we in de humane geneeskunde nauwelijks, want dat wordt als onethisch broddelwerk gezien. Dat moeten we ook niet in de veehouderij willen, waar omwille van het productieproces de dieren dicht bij elkaar zijn gezet. Je moet dieren niet als een koppel behandelen, want dat heeft ESBL-problematiek tot gevolg.

De heer **Ormel** (CDA): Als ik een populist als de heer Van Gerven zou zijn, zou ik zeggen dat hij apekool sprak, maar dat ben ik niet. Ik zeg wel dat alleen maar naar percentages kijken geen zin heeft. We wonen met 16 miljoen mensen in dit land en de meesten daarvan willen vlees eten. Dat vlees moet geproduceerd worden. Als iedereen dat in de achtertuin of op het balkon doet, is het risico voor de volksgezondheid en het milieu vele malen groter dan op de professionele wijze waarop de Nederlandse veehouderij op dit moment bezig is. Ik ben er trots op dat ze dat zo goed doet. Dat er vervolgens risico's ontstaan die we moeten aanpakken en dat

er nieuwe ziektes uitbreken waar we een antwoord op moeten hebben, zal jaar in jaar uit doorgaan. Nu hebben we het over het Schmallenbergvirus en antibioticaresistentie en daar wordt wat aan gedaan. Dat ik niet naar de GGD zou luisteren, is klinkklare onzin. Natuurlijk luisteren we naar de GGD, de Gezondheidsraad en het RIVM. Die zijn met elkaar bezig om een balans te vinden tussen een gezonde, duurzame en diervriendelijke manier voor het produceren van dierlijke eiwitten en de volksgezondheid. Ik wil aandacht vragen voor het feit dat ik in een motie heb gevraagd om een verbod van geneesmiddelenreclame op antibiotica. De regering wil de reclame voor alle receptplichtige geneesmiddelen verbieden. Dat werkt contraproductief, want het is goed om bijvoorbeeld antiparasitaire middelen en vaccins via reclame bekend te maken bij de mensen, zodat het kan worden gebruikt. De heer Van Gerven zegt nu buiten de microfoon om dat ik mijn motie moet intrekken, maar ik raad hem aan om mijn motie te lezen: ik vraag daarin om een verbod op reclame op antibiotica. Ten slotte iets over het Schmallenbergvirus. Ik dank de staatssecretaris voor de snelle brief en voor zijn snelle bezoek aan getroffen schapehouders. Die mensen hebben het moeilijk en lopen met angst en beven de stal in als er lammeren geboren zijn. Hulde voor de staatssecretaris. Ik heb een vraag aan de minister van VWS. Er wordt met de nodige stelligheid beweerd dat deze ziekte geen enkel gevaar voor de volksgezondheid oplevert. We hebben hier wel te maken met een virus dat tot dezelfde familie behoort als het LaCrossevirus en het California encefalitisvirus en dat zijn wel degelijk zoönosen. Wij vragen de minister om goede monitoring van encefalitis, hersenontsteking, bij mensen om te bekijken of er geen zoönotische aspecten zijn.

De heer **Dijkgraaf** (SGP): Voorzitter. Ik neem mijn petje af voor de bouwvakkers die station Den Haag CS verbouwen. Ondertussen gaat alles door en worden reizigers op tijd en op een doeltreffende en veilige manier vervoerd. Knap werk! Hetzelfde geldt voor de veehouders. Er gebeurt een heleboel en ondertussen moeten ze hun productieproces op orde houden en hun boterham verdienen. Ze zetten zich ervoor in om het gebruik van antibiotica te halveren. Petje af!

Het is wel een noodzakelijke opgave, want de resistentie neemt toe door grootschalig gebruik van antibiotica in de veehouderij. Het is een probleem voor de diergezondheid, maar wordt ook overgedragen op de mens. Het ontmaskert in feite de tekortschietende preventie. De grote verschillen tussen bedrijven laten zien dat er echt wel wat kan gebeuren en dat we de duimschroeven steviger kunnen en moeten aandraaien. Wij zijn wel geporteerd van de stevige aanpak van dit kabinet. Het kabinet wil een hoop en er gebeurt een hoop. Dat is goed en in het belang van de sector, niet alleen voor het terugwinnen van het maatschappelijk draagvlak, maar bedrijven worden op die manier ook gedwongen om beter naar dier, herkomst en omgeving te kijken met alle voordelen van dien. Ik noem als voorbeeld een kalkoenhouder die het antibioticagebruik minimaliseerde door betere hygiëne en robuustere kuikens en tegelijkertijd een hogere groei en lagere uitval realiseerde. Nederlandse bedrijven kunnen ook kansen pakken. Op de Noordwest-Europese markt groeit de vraag naar antibioticavrij vlees, maar we moeten tegelijkertijd wel nuchter blijven. Ik noem het alom gehoorde pleidooi voor alleen curatieve inzet. Neem de 90%-doelstelling die net genoemd werd. Uit onderzoek op bedrijven met zeugen blijkt dat juist veehouders die beperkt en gericht preventief antibiotica toepassen de minste antibiotica gebruiken. We moeten beseffen dat antibiotica geneesmiddelen zijn en blijven. Snijden in antibioticagebruik mag niet betekenen dat meer dieren ziek worden met alle consequenties van dien. Ik herinner me een werkbezoek aan een kippenstal. De kippen liepen er zeer slecht bij en er was een gigantisch uitvalpercentage, maar de veehouder mocht geen antibiotica gebruiken omdat hij nou eenmaal een biologische veehouder

was. Dan ben je toch volstrekt verkeerd bezig? Ik vraag de staatssecretaris of aan die kant de regels niet versoepeld moeten worden. Een ander voorbeeld is dat de Nederlandse veehouderij koploper zou zijn op het terrein van antibioticagebruik.

De heer **Van Gerven** (SP): Ik heb een principiële vraag voor de heer Dijkgraaf. Hij heeft het erover dat het heel erg is dat bijvoorbeeld vleeskuikens niet behandeld kunnen worden als er een bepaalde ziekte aanwezig is. Weet de heer Dijkgraaf dat het antibioticagebruik bij vleeskuikens extreem hoog is en dat maar ongeveer 15% van de vleeskuikenkoppels niet behandeld wordt met antibiotica? Van de langzaam groeiende vleeskippenrassen is 95% antibioticavrij. Wil de heer Dijkgraaf eens ingaan op die gegevens?

De heer **Dijkgraaf** (SGP): Wat ik net zei, betekent niet dat er niks moet gebeuren. Ik heb juist gepleit voor een stevige aanpak en het woord duimschroeven gebruikt. Dat wij flinke stappen moeten zetten is zeker, in het belang van de dieren, de sector en eenieder die er in de maatschappij mee te maken heeft. Als er opties zijn moeten we ze zeker benutten. Het enige wat ik wil zeggen is dat we niet moeten doorschieten. Als je naar een verbodssituatie gaat en een plafond waar je niet overheen mag, kom je in de situatie waar de heer Ormel op duidde. Ik wil een stuk flexibiliteit in het systeem houden om antibiotica te mogen gebruiken als het nodig is of als er grotere belangen zijn.

De heer **Van Gerven** (SP): De heer Dijkgraaf draait om mijn punt heen. Ik heb het erover dat je met een langzamer groeiend ras naar verhouding minder antibiotica nodig hebt. Dat is het principiële punt. Het gaat om de wijze waarop wij die dieren houden en daarbij is er een direct verband met antibioticagebruik. Dat is een andere vraag dan of een kuiken dat ziek is wel of geen antibiotica moet hebben. Het lijkt me zinvol om dat te behandelen. Het gaat erom of de heer Dijkgraaf met de SP van mening is dat we langzaam groeiende rassen moeten gaan houden.

De heer **Dijkgraaf** (SGP): Ik heb al gezegd dat die kalkoenenhouder met robuustere kuikens een beter antibioticaresultaat neerzet. Dat mensen en bedrijven kijken naar de relatie tussen dingen is uitstekend, maar ik pleit er nogmaals voor om niet door te schieten en in een motie van te leggen dat alleen langzaam groeiende rassen mogen. De mens is ook een langzaam groeiend ras maar heeft wel af en toe antibiotica nodig. Ik pleit ervoor om de maximale reductie te behalen, maar ons niet te verliezen in een eenzijdige doelstelling waarbij noch mens noch dier gediend is. De Nederlandse veehouderij zou de Europese koploper zijn in antibioticagebruik. Ik vraag de staatssecretaris of dat komt doordat wij veel beter registreren en daardoor veel beter weten wat we gebruiken. De Duitsers zouden veel minder gebruiken dan wij, maar dat is gebaseerd op verkoopgegevens van een dierenartsenpanel dat geëxtrapoleerd wordt en waar de grootverbruikers niet inzitten. Ik durf de stelling wel aan dat het beeld van Nederland stukken beter is als andere landen hun cijfers ook op orde hebben. Het lijkt de euro wel. We moeten oppassen, want gebrek aan handhaving kan ertoe leiden dat meer regels tot gevolg hebben dat minder regels nageleefd worden. Verder geldt dat de regelgeving de moraal volgt, maar haar ook kan dwarszitten. Als een bepaalde praktijk aan regels wordt onderworpen, kan dat het morele ambitieniveau terugschroeven. We willen juist een boer die zelf probeert met zo weinig antibiotica toe te kunnen. Regelconform gedrag is dan gelegitimeerd, waardoor de morele druk om een bepaalde praktijk aan te passen, afneemt. Bij veehouders is dat gevoelen merkbaar. Ik pleit niet voor softheid maar wel voor voorzichtigheid.

De staatssecretaris wil de nVWA niet alleen laten handhaven via het straf- en bestuursrecht, maar ook via korting op eventuele inkomenssteun. Wij vinden dat er dan sprake is van een dubbele sanctionering. De Kamer heeft hier al eerder terecht kritiek op geuit. Daarnaast ontvangen enkele sectoren wel inkomenssteun en andere sectoren niet. Dat zorgt voor een ongewenste en ongelijke behandeling. De staatssecretaris moet daar niet aan beginnen.

Ik mis in de discussie de rol van de veevoerleverancier als adviseur. De veevoerleverancier komt minstens even vaak op het erf als de dierenarts en ook deze moet zijn verantwoordelijkheid nemen. Het is cruciaal dat de veehouders geen verschillende of tegenstrijdige signalen krijgen. Heeft de staatssecretaris dat in beeld?

Dan nog iets over het virus. Een onbekend virus heeft helaas onze landsgrenzen gepasseerd en dat baart zorgen. Inmiddels zijn er diverse meldingen binnen van veebedrijven verspreid over het hele land die mogelijk het aan dit virus gekoppelde ziektebeeld hebben of hebben gehad. De eerste problemen dateren al van augustus. Ik heb begrepen dat men in Duitsland al langer vermoedde dat het om dezelfde ziekte als bij hen ging, maar dat Nederland hier lange tijd niet in meeinging. Kan de staatssecretaris toelichten of dat zo is en, zo ja, waarom? Als we opnieuw een uitbraak krijgen van bijvoorbeeld MKZ zijn er nog steeds geen sluitende afspraken over de afzet van vlees van gevaccineerde dieren. Dat geldt zowel voor de Europese dimensie, waar de staatssecretaris volgens de Kamerbrief hard aan trekt, maar ook voor de nationale afspraken over een marktconforme prijs. Dat laatste zint ons niet. Wat is de stand van zaken? Komt de staatssecretaris met een slot op de deur?

Tot slot merk ik op dat we opnieuw een debat hebben waarin impliciet de grote waarde van het voortbestaan van de productschappen wordt onderstreept, maar helaas heeft een meerderheid van deze Kamer vanmiddag besloten ze op te heffen. Is de staatssecretaris het met Heer Bommel eens dat dit noopt tot de uitroep: «Tom Poes, verzijn een list!»

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik heb de heer Dijkgraaf horen zeggen dat er wel het een en ander moet gebeuren, maar dat we niet moeten doorschieten. Ik vraag hem of hij het ambitieniveau van een teruggang naar 50% voldoende vindt. Of vindt hij dat het verder moet gaan en, zo ja, in welk tijdsbestek?

De heer **Dijkgraaf** (SGP): Wij volgen op dit punt de regering. Wij denken dat het een ambitieuze doelstelling is, maar als uit monitoring blijkt dat het makkelijk haalbaar is, is dat een nieuw afwegingsmoment of de reductie aangescherpt moet worden. Wij vinden dieren- en mensenwelzijn cruciaal, maar ook – en daarin vinden wij elkaar – dat er een fors tempo naar beneden is en bedrijven de prikkel hebben om dat te blijven doen.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Als deskundigen veel verder gaan dan 50% en wij constateren dat 32% met twee vingers in de neus gehaald kan worden, wordt het dan geen tijd om die ambitie flink naar boven bij te stellen om er druk op te houden?

De heer **Dijkgraaf** (SGP): Als wetenschapper heb ik geleerd dat de eerste 80% makkelijk te halen is. Het gaat juist om het vervolgetraject. Als wij met elkaar constateren dat we 50% veel sneller halen dan verwacht, vind ik dat het moment om af te wegen hoe we verder gaan, wat we geleerd hebben en welke opties er zijn. Ik pas ervoor om nu al naar een ambitieniveau te gaan dat er alleen maar toe leidt dat dieren en mensen daaronder gaan lijden.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Voorzitter. Als we terugkijken op wat de commissie in mei met het kabinet

besproken heeft, zijn we blij met de stappen die het afgelopen halfjaar zijn gezet. We constateren een duidelijke trendbreuk in het antibioticagebruik. We hebben nog wel enkele opmerkingen.

Per 1 september 2011 zijn alle varkens-, vleeskalveren-, melkvee- en vleeskuikenhouders verplicht om antibioticagebruik in databases te registreren. Gaat deze verplichting ook gelden voor bijvoorbeeld houders van vleeskalkoenen, vleeskuikenouderdieren, jonge ouderdieren, jonge leghennen, eenden en vleeskonijnen? Ik kan nog wel even doorgaan met dit rijtje. Als deze verplichting gaat gelden, per wanneer is dat dan? De Stichting Diergeneesmiddelenautoriteit (SDa) gaat rapporteren uit de nieuwe sectordatabases. We vragen om nog tenminste twee of drie jaar te blijven monitoren op basis van totale verkoopcijfers van de FIDIN (Fabrikanten en Importeurs van Diergeneesmiddelen in Nederland) en op basis van steekproefbedrijven in het Informatienet van het Landbouw Economisch Instituut (LEI). Een belangrijk voordeel van deze beproefde bronnen is dat de kwaliteit van de verzamelde gegevens op een constant hoog niveau ligt, terwijl de kwaliteit van de gebruiksgegevens in de sectordatabases in 2011 nog matig is en naar verwachting langzaam zal toenemen.

Het is goed dat de onafhankelijke positie van de dierenarts op diverse manieren versterkt wordt. Tegelijkertijd zal er stevig tegenwicht moeten worden geboden aan de onveranderde economische druk. Antibiotica blijven nu eenmaal relatief goedkoop en bijzonder effectief om de economische resultaten te bevorderen. Ook in dit debat kan de koppeling tussen het gebruik van antibiotica en het tussensegment niet onbenoemd blijven. Ook in deze discussie is het van het grootste belang dat we een koppeling leggen tussen inspanningen van ondernemers, een goed product en het betaald krijgen van dit goede product. Boeren moeten nu al voor een van de grootste zuivelverwerkers aan allerlei eisen voldoen, waaronder gering antibioticagebruik, maar zonder extra betaling. Het is daarom mooi dat de commissie-Van Doorn er is, want maatregelen zullen afgedwongen moeten worden in de hele keten.

In een iets bredere en meer preventieve zin kan hierbij worden gedacht aan het actief ontwikkelen van incentives. Incentives voor varkensvermeerders om gezonde biggen aan vleesvarkensbedrijven te leveren, voor melkveehouders om gezonde kalveren aan vleeskalverenbedrijven te leveren, en voor boerderijen om gezonde kuikens aan vleeskuikenbedrijven te leveren. Dit is zeer cruciaal voor het verbeteren van de diergezondheidsstatus. In de topsectoren kan het bedrijfsleven aan die economische incentives werken met door de overheid gefinancierde ondersteuning, ook vanuit kennisinstellingen.

In de brief van het kabinet wordt het gelekaartsysteem genoemd. Dit wordt in Denemarken gebruikt voor het aanspreken van varkenshouders die meer dan twee keer de landelijke gemiddelde hoeveelheid antibiotica gebruiken. Wij hebben in mei ook om het gelekaartsysteem gevraagd. In Nederland zullen varkenshouders die op grond van de SDa-normen worden aangemerkt als veelgebruikers door de productschappen worden aangesproken en met een verbeterplan aan de slag moeten. Nou ja, die productschappen zijn er niet meer, dat is een goed punt van de heer Dijkgraaf. Wordt hierbij ook gedacht aan heel concrete financiële prikkels zoals die ook in Denemarken aan de orde zijn en zeer effectief lijken te zijn?

Ik vraag de overheid echt de freeriders aan te pakken, zeker de freeriders die geen deelnemer zijn in het kwaliteitssysteem. Die verdienen niet alleen aandacht, maar die dienen aangepakt te worden. De overheid is veel te lang gericht geweest op aanmeldingsplichtige ziekten en vrijwel niet op bedrijfsgebonden dierziekten. Veel veterinaire adviezen zijn gericht op het buiten houden van ziektekiemen die men nog niet heeft. Dat is goed. Het is echter onvoldoende om goed om te kunnen gaan met ziektekiemen die men al wel heeft. De beleidsdirecties van Voedsel, Dier en Consument

(VDC) en Agroketens en Visserij (AKV) beginnen dit nu wel in te zien, maar het gaat wel langzaam. We zien graag een versnelling.

Op pagina 44 van het advies van de Gezondheidsraad staat: «Zoals gezegd zal een verregaande vermindering van het antibioticagebruik in de dierhouderij op den duur niet zonder een soms waarschijnlijk ingrijpende herstructurering van de bedrijfsvoering kunnen». Dit is een stevige uitspraak die in de brief van het kabinet volgens mij niet letterlijk wordt overgenomen. Daarin staat namelijk: «Tot slot wijst de raad erop dat de voorstellen soms een ingrijpend effect zullen hebben op de bedrijfsvoering. We zullen daarom op korte termijn met de veterinaire deskundigen en met de veehouderijsectoren in overleg treden om te bespreken hoe ze invulling gaan geven aan de voorgestelde maatregelen». Wat kunnen we concreet verwachten?

Ik vraag aandacht voor natuurlijke weerstandsverhogende middelen. Daarmee hebben we recent kennisgemaakt tijdens een werkbezoek van de commissie in het noorden van het land. Dat betreft bijvoorbeeld veevoer, maar ook uierspray uit algen. We kregen het bericht dat het ontzettend lastig is om met deze middelen snel een positie op de markt te krijgen omdat ze nog niet evidence based zijn. Het zou mooi zijn als dat soort trajecten versneld kunnen worden.

We moeten toe naar andere vormen van veehouderij waarin dieren weerstand hebben tegen de ziekteverwekkers die altijd in hun leefomgeving voorkomen en waarin de introductie van ziekteverwekkers van buitenaf zo veel mogelijk wordt tegengegaan. Met het aanpassen van bestaande systemen kunnen we kleine stapjes maken. Met herontwerptrajecten kunnen we op langere termijn een veel grotere stap maken. Ik denk ook aan gesloten bedrijven waarbij geen aanlevering van biggen van buitenaf plaatsvindt, maar de bedrijven zelf de fok verzorgen. Dat vermindert de invloeden van buitenaf en verhoogt de weerstand. Wij leven mee met de boeren die in hun bedrijf te maken hebben gekregen met de gevolgen van het Schmallenbergvirus. We geven op dit moment alle steun voor het aangekondigde onderzoek en de maatregelen van de staatssecretaris.

Mevrouw **Dijkstra** (D66): Voorzitter. Niemand eet voor zijn plezier een kippenpoot met resistente bacteriën. Als je zin hebt in kip, zul je eraan moeten geloven. Meer dan de helft van alle antibiotica zit in het dieet van landbouwdieren. Dat kan en moet snel minder worden. Het systeem moet daarvoor op de schop.

Mijn partij zet in op vijf speerpunten. Dwing overal transparantie af, van stal tot schap. Maak terughoudendheid vanzelfsprekend bij iedere boer. Leg de onafhankelijkheid van de dierenarts vast ongeacht zijn bedrijfsvoering. Beperk het aanbod aan antibioticacocktails bij wet en handhaaf alle regels streng. Versterk de internationale kaders zowel binnen als buiten Europa. Het patroon is tot nog toe dat het kabinet op al deze punten de ernst onderschrijft, maar met een inspanning wil volstaan. Voor de patiënten die niet meer behandeld kunnen worden, telt echter alleen het resultaat.

Ik begin met transparantie. Spaarzaam antibioticagebruik is een kwaliteitskenmerk. Dat zei de commissie-Van Doorn ook. Men kan nu niet of nauwelijks kiezen voor iets anders dan gangbaar. Zo staan vleesinkoper en consument met lege handen en ziet de boer die het goed doet, daarvoor niets terug. Dat is zonde. Het zou wel anders kunnen, blijkt naar aanleiding van onze vragen in het schriftelijk overleg. Dan moeten wel de verordeningen worden aangepast. Kan de staatssecretaris met de sector die verordeningen bekijken om cijfers over de hoeveelheid antibiotica in een lading vlees toegankelijk te maken voor de hele keten?

Dan kom ik op de terughoudendheid. Het kabinetsdoel is gerelateerd aan 2009, maar in dat jaar lag het gebruik al twee keer zo hoog als tien jaar daarvoor. Zo bekeken is halvering per 2013 niet erg ambitieus. Wat ons

betreft moet de doelstelling in absolute cijfers worden uitgedrukt, en niet in relatieve zin. Bovendien moeten de doelen onderbouwd worden op basis van de gezondheidseffecten. In het schriftelijk overleg schoof de staatssecretaris deze vraag door naar zijn novemberbrief. In die brief wordt alleen een precisering naar diersoort genoemd. Worden de doelen per diersoort absoluut of relatief? Hoe onderbouwt de staatssecretaris die doelen? Ik krijg graag nu wel een heldere reactie en een toezegging. De staatssecretaris heeft ons in juni toegezegd om te kijken naar de scheve prikkels door de harde koppeling tussen de normen voor het houden van veel vleeskuikens en het uitvalpercentage. In de novemberbrief wordt dit probleem bevestigd, maar er wordt om de voorgestelde oplossing heen gepraat. Wanneer en op welke manier denkt de staatssecretaris dit probleem opgelost te hebben? Klopt het dat de meting altijd in de eerste week moet plaatsvinden? Ik wil graag weten waarom dat is en of dat niet anders kan. Kan de staatssecretaris regelen dat de meting in de tweede week mag plaatsvinden?

De onafhankelijkheid van de dierenarts moet vast staan. Of het nu via het Deense model is of via het Nederlandse model, de botte verdienprikkel moet eruit. Mijn fractie betwijfelt of het huidige pakket aan voorstellen voldoende is. Een aantal dingen hierin zijn onduidelijk. Hoe verandert de bedrijfsvoering van de doorsnee veearts hierdoor? Hoeveel neemt de verdienprikkel netto af? Wie trekt aan de bel of spreekt de dierenartsen aan? Wat is de pakkans voor de rotte appels, zowel veehouders als artsen? Kortom, wat levert dit pakket aan inspanningsverplichtingen en zelfregulering bij elkaar op? Wat is de stok achter de deur, indien dit pakket onvoldoende mocht opleveren en wanneer wordt die stok dan tevoorschijn gehaald? Het beleid wordt een succes als het door de sector gedragen wordt. Dat betekent natuurlijk geen vrijblijvendheid. Is de staatssecretaris bereid om een volledige ontkoppeling als stok achter de deur te zetten?

De Gezondheidsraad heeft voorgesteld om nieuwe middelen te reserveren voor gebruik bij mensen. Dat is een prima eerste stap, maar is een verbod voor alle antibiotica die nu gebruikt worden tegen de ESBL-bacterie op de lange duur niet verstandiger? Ik hoor ook graag hoe de minister hiertegen aankijkt vanuit het punt van volksgezondheid.

We halen heel veel vlees uit Duitsland, België, Ierland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Nieuw-Zeeland en Argentinië. Hoe zit het met de aanpak van de antibiotica van de eerste, tweede en derde generatie in die landen? Wat betekent dit voor de effectiviteit van de Nederlandse aanpak van antibiotica? Hoe en wanneer zetten de minister en de staatssecretaris in Europees en WHO-verband zich actief in voor het breder overnemen van de adviezen van de Gezondheidsraad? Is er al meer bekend over de inzet van het Deense EU-voorzitterschap?

Een intensivering van 1 mln. is goed voor acht extra nVWA-toezichthouders. Dat is mooi, maar ik wil graag weten wat daarmee volgend jaar de nettopakkans is. Die moet immers hoog genoeg zijn om gedragsveranderingen af te dwingen.

We gaan de goede kant op, maar soms moeten we heel erg hard aan een boom durven schudden om meer dan het laaghangende fruit te pakken te krijgen.

Mevrouw **Arib** (PvdA): Voorzitter. Dit AO is begonnen met een vervelende mededeling van de staatssecretaris over de uitbraak van het Schmallenbergvirus. Het is goed dat we daarover worden geïnformeerd. Toch heb ik een paar vragen, met name aan de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Worden de lessen die we uit de uitbraak van de Q-koorts hebben getrokken, bij deze uitbraak toegepast? Wat is precies de rol van het RIVM hierin? Is er een eerste inschatting en is die betrouwbaar, gezien de ervaringen uit het verleden? Wat is de rol van de minister van VWS hierin?

Dit is niet het eerste debat over dit belangrijke onderwerp. We hebben er al eerder voor gewaarschuwd dat de volksgezondheid hiermee gemoeid is. Er is een rechtstreeks verband tussen het royale gebruik van antibiotica in de veehouderij en de volksgezondheid. Ik denk aan de MRSA-bacterie en de ESBL-bacterie. De volksgezondheid is in gevaar door de huidige werkwijze in de intensieve veehouderij doordat buitensporig antibioticagebruik leidt tot antibioticaresistentie bij dieren en mensen. Er is een toenemende ongerustheid bij burgers over de gevolgen van het gebruik van antibiotica in de veehouderij op de vorming vormen van resistente bacteriën en het gebrek aan mogelijkheden om deze nog bij mensen te kunnen bestrijden. De MRSA-bacterie is een groot probleem aan het worden in ziekenhuizen. Daarop kom ik straks nog terug.

In eerdere debatten hebben we een aantal punten aan de orde gesteld. Deze zal ik nu opnieuw aan de orde stellen. Er is door andere collega's ook al gewezen op de brief van GGD Nederland waarin staat dat we wel degelijk het antibioticagebruik met 90% kunnen reduceren. Wat is de reactie van de betrokken bewindspersonen op deze uitspraak? Als de GGD dit zegt, ga ik ervan uit dat de GGD weet waarover hij het heeft. De GGD is immers de eerste instantie die betrokken is bij deze hele problematiek vanuit het belang van de volksgezondheid.

Een ander punt is het loskoppelen van voorschrijven en verkoop van antibiotica door dierenartsen in combinatie met overheidscontrole op het voorschrijven van antibiotica, en een centrale registratie van het antibioticagebruik door de overheid, waarbij alle dierenartsen en veehouders verplicht zijn aangesloten. We hebben sterk de indruk dat dit kabinet veel overlaat aan het veld. Soms moet je dat doen. Als het belang van de volksgezondheid voorop moet staan, vind ik dat zelfregulering een beetje laat is. Laat ik het zo zeggen: het mag een tandje hoger. Ik ben nu iets positiever dan tijdens het laatste debat. Ik zie de staatssecretaris helemaal glunderen. Er zijn niet voor niets 30 jaar lang allerlei adviezen uitgebracht, met name vanuit de Gezondheidsraad. Ik doe een dringend beroep op de bewindspersonen om de adviezen uit die 30 jaar serieus te nemen en er krachtiger mee aan de slag te gaan.

Ik kom even terug op een aantal punten waarvoor we eerder aandacht hebben gevraagd, met name het loskoppelen van voorschrijven en verkopen van antibiotica. Ik weet dat dierenartsen ontzettend actief meedenken. Toch heb ik een paar vragen. De reductie van antibioticagebruik van 20% in 2011 blijkt gehaald. Het percentage varieert van 21% tot 26%. De sectoren zijn terughoudend om te vertellen welke sector welk percentage heeft behaald. Kan er per sector precies worden aangegeven welk reductiepercentage is behaald?

Er wordt steeds gezegd dat er een bewustzijns- en een gedragsverandering moet komen. Er moet anders geïnvesteerd worden, niet gericht op winst op de korte termijn, maar gericht op overleven op de lange termijn. Voor een deel ben ik het hiermee eens. Als we kijken naar deze sector, denk ik toch dat er een stok achter de deur nodig is. Ik kan me voorstellen dat niet alle veehouders uit zichzelf tot iets kunnen komen omdat het ook om winst gaat. Om tot iets te komen hebben we de overheid nodig.

De discussie over het loskoppelen van voorschrijven en verkopen ken ik. De minister van VWS kent die discussie ook bij de apothekers. Er wordt gezegd dat ongeveer 10% van de inkomsten binnengehaald wordt uit de verkoop van antibiotica. Als dat zo is, waarom is het dan bijna onbespreekbaar? Waarom wordt er zo geheimzinnig over gedaan?

Ik juich het toe dat ook de dierenartsen bezig zijn met het opstellen van richtlijnen en competentieprofielen. Ik heb er respect voor en het lijkt me heel goed.

Wordt er precies bijgehouden hoe vaak en waar infecties met ziekenhuisbacteriën optreden? Gezien de stijgende trend zou dat mijns inziens wel moeten. Zo krijg je een beeld van de toename, van de ontwikkeling en

van de plaatsen waar het vaker voorkomt. Graag krijg ik hierop een reactie van de minister.

De heer **Van Gerven** (SP): Voorzitter. Allereerst wil ik even stilstaan bij het Schmallenbergvirus. Ik dank het kabinet dat het de suggestie van de SP om een meldingsplicht in te stellen, heeft overgenomen. Dat lijkt me een goede zaak. Het is een van de belangrijkste lessen van de Q-koorts. Bij de Q-koorts hebben we veel te lang gewacht met die meldingsplicht. Dat is nu binnen enkele dagen of weken gerealiseerd. Misschien kan het kabinet nog ingaan op de discussie hoe de geografische ontwikkeling is geweest. Dat zou een reden kunnen zijn om toch tot een bepaalde manier van ruimen over te gaan om infectiehaarden te bedwingen, ook al kennen we niet alle details. Dat was ook een van de lessen bij de Q-koorts: we hadden veel eerder moeten ingrijpen, ook al wisten we nog niet alles precies. Vanwege het voorzorgprincipe was eerder handelen beter geweest. Graag krijg ik een reactie hierop.

De heer **Ormel** (CDA): Als u over ruimen begint, denkt u dan aan runderen, schapen, geiten, alle evenhoevigen? Wilt u gaan ruimen zodra er een diagnose is gesteld? Wat wil de SP allemaal gaan doodmaken?

De heer **Van Gerven** (SP): Ik dacht aan het kanariepietje van de heer Ormel, maar dat is reeds overleden.

De heer **Ormel** (CDA): Als de heer Van Gerven over ruimen begint, wil ik graag weten waaraan hij dan denkt.

De **voorzitter**: Ik dacht dat de heer Van Gerven nog bezig was een antwoord te formuleren.

De heer **Van Gerven** (SP): Dat klopt. Het gaat erom of bij die bedrijven waar een besmetting wordt geconstateerd, ruimen noodzakelijk is om bepaalde risico's en verdere verspreiding te voorkomen. Het kabinet zegt dat dit niet aan de orde is. Daarop wil ik graag een toelichting, want het luistert wel nauw. Uit de Q-koortsdiscussie weten we dat ruimen daarbij heel lang is tegengehouden, evenals vaccinatie trouwens. We weten ook dat we niet hadden hoeven ruimen als we eerder waren gaan vaccineren. Het middel vaccinatie hebben we nu niet, want we hebben geen vaccin. Dan is ruimen dus misschien toch nodig. Dat is mijn vraag, niet meer en niet minder. Ik heb nog geen ruimingsschema klaarliggen van wat we willen ruimen.

Ik roep in herinnering dat de reductie van antibioticagebruik van 50% die we nu feitelijk vragen aan de sector, het niveau van 1999 is. Waar hebben we het over? Vanaf 1999 tot 2007 is het antibioticagebruik verdubbeld. We stellen dus helemaal geen onredelijke eisen als wij en andere partijen zeggen dat er meer gereduceerd moet worden. Ik vraag het kabinet om serieus in te gaan op wat de GGD op 13 augustus heeft geschreven. De GGD schrijft dat bij een aantal pilots een reductie van 90%-95% wordt gehaald en adviseert die pilots overal in te voeren. Die pilots bestaan uit een combinatie van een aantal hygiënische maatregelen en het verstandig omgaan met het gebruik van antibiotica. Volgens ons kan het. Ik wil graag een reactie waarom het kabinet – en dan kijk ik met name naar de minister van VWS – niet gekozen heeft voor het standpunt van de GGD tot een veel verdergaande reductie, ook gezien de toenemende risico's voor de humane geneeskunde.

Een veearts die medicijnen voorschrijft, mag hierbij geen financieel voordeel hebben. Dit is een belangrijk punt dat er vroeg of laat gaat komen. Het financieel voordeel bij voorschrijven moet worden uitgebannen. Deze belangrijke les hebben we uit de humane geneeskunde geleerd. Een arts schrijft voor, een apotheker levert af. Dat moeten we ook

doorvoeren in de veegeneeskunde. Dat kan heel goed en het kan op twee manieren. Ik laat het kabinet vrij hieruit te kiezen. De eerste manier is dat we een veeapotheker instellen die medicijnen aflevert. De tweede manier is dat de veearts wel aflevert, maar er niets aan verdient. Dat is geloof ik naar Deens model. Het probleem dat er ook maar een schijn van belangenverstremming is, is dan in ieder geval getackeld. Er komt nog iets bij. We hebben het over het bedrijfsleven. De intensieve veehouderij is een belangrijke bedrijfstak. Een dokter die bij een ziek kind komt; is iets heel anders; dat heeft niets met commercie te maken. Bij de veehouderij hebben we wel te maken met commerciële activiteiten en daarop past wat ons betreft een dubbel slot.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Wil de heer Gerven af van de apotheekhoudende huisarts?

De heer **Van Gerven** (SP): Die hebben we niet meer, uitzonderingen daargelaten. Als er op het platteland in de verre omtrek geen apotheker is, is het vergund. Dat is de uitzondering, maar niet de regel. Er zijn nog 200–300 huisartsen die een apotheek mogen hebben. Zodra zich in de buurt – ik dacht dat het afstandscriterium 3,5 km. is – een apotheker vestigt, moet de huisarts zijn apotheek direct inleveren. Dat lijkt mij een goede zaak. We moeten dat ook per direct invoeren bij de veearts.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Volgens mij opereert de veearts ook op het platteland. Dat is een duidelijke overeenkomst. Is de heer Van Gerven niet veel te veel aan het focussen op systemen in plaats van op resultaten? Het gaat er niet zozeer om in welk systeem de veearts zit, maar vooral waarop de dierenarts afrekenbaar is. De dierenartsen moeten zich gewoon gaan houden aan wat ze nu hebben opgesteld. Linksom of rechtsom.

De heer **Van Gerven** (SP): Ten eerste neemt dit niet het principiële punt van de schijn van belangenverstremming weg. Een veearts is gebaat bij veel voorschrijven; hij kan daardoor zijn inkomen verhogen. Dat blijft. Ik ga er natuurlijk ook van uit dat de gemiddelde veearts dat niet zal doen. Dat risico is steeds aanwezig in een commerciële sector. Ten tweede laten de ervaringen in Denemarken zien dat een systeemwijziging wel degelijk effect heeft. In Denemarken is het belang van de veearts bij voorschrijven weggehaald en er werd onmiddellijk een reductie van zo'n 40% van het antibioticagebruik gerealiseerd.

Mevrouw **Snijder-Hazelhoff** (VVD): Dit verhaal horende ga ik ervan uit dat de heer Van Gerven helemaal niet gelooft in het systeem dat we nu hebben opgezet. Het systeem is een binding van een dierenarts aan een bedrijf waarbij een bedrijfsplan wordt gemaakt en waarbij zowel de dierenarts als de producent van de dieren alles moet aangeven. Alles is openbaar; alles zit in een schema; alles is te controleren. Dat houdt dus in dat iedereen die te veel voorschrijft, de dierenarts, of de houder die te veel gebruikt, direct door het mandje valt. Die wil de heer Van Gerven toch aanpakken? De heer Van Gerven gelooft dus niet in dit systeem. Hij heeft het doel dus niet voor ogen, maar hij wil echt een scheiding.

De heer **Van Gerven** (SP): Ik ben zeer voor het systeem van een-op-een. Dat is uitstekend. Het doet me ook heel erg denken aan de patiënt op naam bij de huisarts. Langdurige relaties tussen veeartsen en bedrijven zijn een uitstekende zaak. Het sluit niet uit dat men dan toch voor ontkoppeling is. Dat bepleiten wij. De veearts moet zijn inkomen niet verwerven uit het verkopen van medicijnen, maar door zijn vakmanschap.

Mevrouw **Snijder-Hazelhoff** (VVD): Geloof u in het systeem dat diegene die te veel voorschrijft, moet worden aangepakt?

De heer **Van Gerven** (SP): Absoluut. Er zitten goede elementen in, bijvoorbeeld dat de veelvoorschrijvers worden aangepakt en de transparantie, maar het financiële belang bij voorschrijven moet uit het systeem. Dat kan eruit gehaald worden door middel van de twee manieren die ik heb voorgesteld.

Voorzitter. Ik krijg graag een reactie van het kabinet op mijn voorstellen om bijvoorbeeld bij de vleeskuikens alleen nog langzaam groeiende rassen te gebruiken, waarvoor minder antibiotica nodig is. Waarom voeren we dat niet in? Het is beter voor het dier en het is ook beter voor de humane risico's.

Ik krijg ook graag een reactie op het 250 metercriterium dat de GGD heeft voorgesteld bij besmettingsrisico's bij bedrijven. Wil het kabinet dit voorstel overnemen?

Ik was onlangs op een bedrijf, een melkveehouderij. Ik vroeg of ik de medicijnkast eens mocht zien. Die boer doet zijn medicijnkast open. Wat tref ik daarin aan? Ceftiofur van de firma Pfizer. Dat is een derde- of vierdegeneratiecefalosporine dat we in de humane geneeskunde nooit zouden gebruiken en dat bij mensen absoluut niet zomaar in de kast staat. Die boer kan dat dus zo gebruiken. Als we dat afzetten tegen de risico's die we lopen, is er dan geen sprake van een lichtzinnigheid en vrijblijvendheid waar we van afmoeten?

Mevrouw **Snijder-Hazelhoff** (VVD): Voorzitter. Laat ik beginnen te zeggen dat mijn fractie ziet dat de urgentie met betrekking tot deze antibioticaresistentie hoog is. Dat wordt gevoeld door de bewindslieden, maar vooral door de sector en zeker ook door de commissieleden achter deze tafel. Er zijn het laatste jaar nogal wat stappen gezet. Iedereen steekt er ook zijn of haar nek voor uit, zeker het bedrijfsleven. Dat werd al eerder gememoreerd. Ik deel de mening van de D66-woordvoester die iets zei over het laaghangende fruit dat we al hebben, maar dat de boom nog goed geschud moet worden. We zien nu een prachtig resultaat. We hebben ten opzichte van 2009 al een reductie van 32%. Dat is meer dan de verwachting was. Ook wij denken dat er nog een behoorlijke stap gezet moet worden en dat dit nog wel eens meer zou kunnen vragen dan we nu denken. Het lijkt nu heel goed te gaan; we zijn op de goede weg. Ga vooral zo door, sector, want dat betekent iets.

Ook wij vinden het een uitstekend systeem dat per 1 september 2011 varkens-, vleeskalveren-, melkveebedrijven en vleeskuikenhouders alles moeten registreren in het databasesysteem. De een-op-eenrelatie van de dierenarts met een bedrijf waarvoor wij altijd gepleit hebben, de geborgde dierenarts, vinden we nog steeds uitstekend en dit moeten we vooral zo houden. Het bedrijfsgezondheidsplan maakt daarvan ook deel uit. Dit zijn allemaal prima stappen.

Alles draait straks om het sanctiebeleid. De goeden zijn op de goede weg, maar de kwaden moeten we wel aanpakken. De staatssecretaris en de minister schrijven in hun brief over een Deens model met een gele kaart. Hoe wordt dit nu exact ingebed? In de brief staat dat de SDa een aantal normen heeft voorgeschreven. Vervolgens staat er dat de veelgebruikers worden gemeld aan de nVWA en dat die openbaar worden gemaakt. Maar waar blijft het sanctiebeleid? Wat betekent de rol van de SDa? Wat betekent «worden openbaar gemaakt»? Wat gebeurt er met degene die niet doet wat we met elkaar willen? Vervolgens spelen ook de productieschappen een rol. Hoe moet ik die rol zien, ook in verhouding tot de nVWA? Ik wil graag weten wie welke rol speelt in het hele sanctiebeleid. Wat is precies de sanctie voor diegenen die zich niet houden aan de afspraken? Op wat voor termijn pakken we ze? Worden ze echt aangepakt?

Het is al eerder gememoreerd dat antibioticaresistentie niet alleen een probleem voor Nederland is, maar dat het een mondiaal probleem is. Het kabinet geeft duidelijk aan dat het belangrijk is dat er een internationale inzet komt op vermindering van antibioticaresistentie. Wij delen dat en vinden het een goede inzet, maar hoe bereiken we dat? Hoe staat het bij een aantal lidstaten en landen wereldwijd waaruit we producten importeren? De staatssecretaris schrijft vervolgens dat er in Europa een actieplan komt dat een mooie aanvulling vormt op ons nationale beleid. Hoe wordt dat ingebed? Wanneer mogen we het BNC-fiche tegemoet zien en wat zal daarvan de inhoud zijn?

In deze hele discussie heeft mijn partij steeds een punt gemarkeerd, namelijk de internethandel. We hebben hierover bij de schriftelijke ronde vragen gesteld. Het kabinet heeft gemeld dat het aantal internetrechercheurs voor de controle van die handel is verhoogd van twee naar drie, en dat er inmiddels een internetsafepoint is ingericht. Hebben we met drie mensen voldoende capaciteit? Wat voor resultaten gaan we boeken? Is de staatssecretaris er zeker van dat we met deze internetsafepoints het misbruik kunnen voorkomen? Hoever kunnen we gaan om deze handel helemaal uit de lucht te halen? Dat is naar ons gevoel wat we zouden moeten willen. Bij de internethandel ontbreekt de een-op-eenrelatie waarin we de geborgde dierenarts willen zien.

Ik heb nog een opmerking over de brieven over de Q-koorts. De maatregelen zijn versoepeld zoals aangegeven is in alle brieven, en zijn nu keurig afgepeld. Daarom hadden we ook gevraagd.

Het is goed dat het kabinet het Schmallenbergvirus direct serieus oppakt. Wij gaan ervan uit dat dit virus al veel langer in Nederland is. Wat is er eerder voor actie op ondernomen, ook vanuit Duitsland, om te leren? Als er nu al lammeren met dit virus geboren worden, is het virus al veel langer in Nederland. Hoe zit het met de tracering? De staatssecretaris heeft gezegd dat hij een aantal zaken aan gaat pakken. Ook daarover willen we weten waarom het langer heeft geduurd dan wellicht noodzakelijk was. De staatssecretaris geeft aan dat er geen Europese aangifte- of bestrijdingsplicht voor dit virus is. Wanneer moet daarop naar zijn mening actie worden ondernomen? Het is er nog niet, maar acht hij het niet zinvol dat dit er toch spoedig komt, in ieder geval om te laten weten hoe het hiermee staat, ook aan de andere lidstaten? Ik ben benieuwd waarmee het kabinet morgen nog komt. Alle alertheid op dit virus is nu immers geboden.

De heer **Graus** (PVV): Voorzitter. Allereerst wil ik minister Schippers van harte welkom heten in goede gezondheid. Het had immers anders kunnen aflopen. Een paar jaar geleden hebben er wel eens mensen onder die lamp gezeten bij wie je stiekem had gehoopt dat er zo'n lamphouder naar beneden was gekomen. Het is mevrouw Schippers in ieder geval niet gegund. Ik ben blij dat ze er weer gezond en wel is.

Mevrouw **Arib** (PvdA): Ik maak bezwaar tegen deze opmerking.

De heer **Graus** (PVV): Het is een grapje.

De **voorzitter**: Het staat genoteerd. Het is wellicht niet helemaal een gepast grapje, maar gaat u verder.

De heer **Graus** (PVV): Sorry. Ik kom uit Zuid-Limburg. Daar staat humor hoog aangeschreven en daar is het carnaval uitgevonden. We maken ook vaak grapjes over de heer Ormel. Die zou ik ook moeten rechtzetten. De heer Ormel is een van de weinige dierenartsen in Nederland die mijn lievelingshond, die onlangs helaas is overleden, tot twee keer toe heeft mogen behandelen. Dat geeft wel aan dat we vertrouwen in hem hebben.

We mogen best af en toe grapjes over elkaar maken. Ik vind dat er soms een beetje nare sfeer hier in Den Haag is, een zure sfeer.

De **voorzitter**: Ik stel voor dat u daarin verandering brengt met een vrolijke inbreng.

De heer **Graus** (PVV): Dat is oké. Mijn collega van de ChristenUnie had het over natuurlijke middelen als algen. Dat bedoel ik met fytotherapeutica. Dat zijn natuurlijke en vaak plantaardige middelen. Daarop doelde ik en daartoe horen inderdaad ook die algen.

Ik heb al een paar keer een motie ingediend voor een verminderd gebruik van antibiotica. Ik heb hier een motie liggen waarin ik de regering, enkele jaren geleden al, verzoek om preventief gebruik van antibiotica te beperken. Uit de laatste brief van de staatssecretaris heb ik begrepen dat de afname wat voorloopt op de verwachting. Dank daarvoor. Ik begrijp niet dat een reductie van 50% pas gerealiseerd kan worden in 2013. Dat kan in één keer. Antibioticagebruik kan in één keer afgebouwd worden. Ik zie geen redenen om het getrapt af te bouwen. Ik begrijp het niet en niemand kan het me uitleggen. Ik heb er met dierenartsen en boeren over gesproken, maar niemand kan me uitleggen waarom het zo lang moet duren om te stoppen met antibiotica. Er wordt bovendien te veel met breedspectrumantibiotica gespoten. Er wordt met hagel geschoten in de antibiotica. Dat heb ik ook nooit begrepen. Je moet altijd allereerst een bacteriologisch onderzoek doen en dan kun je gericht werken, desnoods met smalspectrumantibiotica. Waarom blijft men met hagel schieten tot die tijd? Ik hoop dat de staatssecretaris dat voor mij kan verduidelijken. Ik hoop dat hij me kan uitleggen waarom het zo lang moet duren. Wij willen dat er vanaf volgende maand wordt gestopt met het hoge antibioticagebruik, na de kerst.

Ik heb nog een vraag over het gebruik van pre- en probiotica en fytotherapeutica. De heer Ormel weet het nog wel. Ik heb zelf jarenlang in de veterinaire farmacie gewerkt. Ik was een van de pioniers op het gebied van pre- en probiotica en fytotherapeutica. Ik werd uitgelachen bij de faculteit voor diergeneeskunde. Ik werd toen niet serieus genomen. Nu word ik nog vaak niet serieus genomen, maar toen ook niet. Ik heb het al die jaren ook in de politiek ingebracht. Toen werd er ook altijd lacherig over gedaan. Sterker nog, ik kreeg van andere ministers nooit antwoorden op de vragen die ik hierover heb gesteld. Die werden altijd overgeslagen. Ik begrijp dat het nu wat meer gaat leven. Wij weten dat het werkt, omdat de bedrijven waarvoor ik gewerkt hebt, wel eens dubbelblinde testen hebben laten doen, bijvoorbeeld bij het Hippisch Centrum in Deurne. Een dier kan niet suggestief denken; tenminste veel dieren kunnen niet suggestief denken. Als je bij een dier vooruitgang ziet, werkt het dus. Einde oefening. Alleen het wetenschappelijke bewijs waarom de faculteit voor diergeneeskunde altijd vroeg, evenals de dierenartsen, is onbetaalbaar. Wat kunnen we er nu aan doen dat die dubbelblinde testen betaalbaar worden voor de bedrijven die zich hierin willen mengen? Het is nu niet te doen. De bedrijven worden ook gedwarsboomd met de good veterinary manufacturing practice, met bijvoorbeeld het afvullen van bepaalde bacteriën in een fabriek. Dat is een ramp geweest. Ik heb ook geprobeerd om goedaardige bacteriën af te vullen. Dat is ondoenlijk gebleken omdat we van alle kanten gedwarsboomd werden. Dat snap ik niet, vooral nu blijkt wat antibiotica allemaal aanricht voor de volksgezondheid. Ik ken deze staatssecretaris als een fanatiek baasje. Ik vertrouw er dus op dat hij hierop actie onderneemt.

In Nederland wordt er overmatig gevaccineerd bij dieren. Dat wil niet zeggen dat dit nu het geval is of in gevallen van nood. Laten we even bij de huisdieren blijven. Een huisdier heeft helemaal geen vaccinatie nodig. Dat is onzin. Ik ben er vast van overtuigd dat overmatig vaccineren immuunsystemen lam legt. Als men overgaat op pre- en probiotica en

fytotherapeutica, verbetert het immuunsysteem van dieren. De heer Ormel gaf dat ook min of meer al toe. Het is een lang proces. Ik begrijp ook dat het niet van vandaag op morgen kan, maar ik denk dat het de toekomst is. Ik zal het misschien niet meer meemaken, maar ik denk dat er in de toekomst helemaal niet meer gevaccineerd zal worden. Ik heb alle brieven goed gelezen en er is al veel over het Schmallerberg-virus gezegd. Ik heb alle vertrouwen in onze veehouders, in onze staatssecretaris en zijn team. Ik heb ook contact gezocht met mensen van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD). Die pakken het heel serieus en goed op. Ik heb begrepen dat ze goed samenwerken met de nVWA. We wachten het af. Ik wil me er in deze fase niet mee gaan bemoeien. Ik heb er vertrouwen in. Ik ben wel blij dat de besmetting niet op mensen overgedragen kan worden. Als alles klopt wat geschreven en gezegd wordt, ben ik daar zeer dankbaar voor.

Staatssecretaris **Bleker**: Voorzitter. De heer Ormel heeft terecht stilgestaan bij het zeer plotselinge overlijden van de heer Vaarkamp. De heer Vaarkamp was onder andere voorzitter van de Raad voor Dierenaangelegenheden en van de beheerscommissie Oostvaardersplassen. Ik heb hem, net als vele anderen, leren kennen als een zeer betrokken dierenarts en wetenschapper. Ik ga volledig gehoor geven aan de oproep om op passende wijze jaarlijks stil te staan bij de heer Vaarkamp en zijn verdiensten. Dat kan in de vorm van een lezing die zijn naam draagt. Het kan ook op een andere manier. We zullen ervoor zorgen. Dat komt goed. Verschillende van de commissieleden hebben gevraagd hoe het in de tijd met het Schmallerbergvirus is gegaan. Op 18 november jl. is in Duitsland het virus geïsoleerd uit diarree. Op 1 december is het virus in Nederland geïsoleerd uit rundermonsters en op 15 december uit lammeren. Op basis van deze tijdlijn wordt gehandeld. De analyse tot nu toe is dat de besmetting via knutten heeft plaatsgevonden in de drachtigheidsperiode. Het kan dus in deze zomer of nazomer zijn geweest. Er was sprake van diarree, maar er is toen geen relatie gelegd met de gevolgen van het afkalveren en aflammeren van de dieren. Vervolgens is de vraag aan de orde hoe we nu verder moeten gaan. Hierover zijn een aantal vragen gesteld. De klinische verschijnselen van destijds konden niet worden verbonden met het afkalveren en het aflammeren van dieren, wat nu aan de hand is. Duitsland heeft het virus dus eerder gevonden en heeft dit overgedragen aan andere landen, waaronder Nederland. Het virus is niet formeel meldingsplichtig maar zowel Duitsland als Nederland heeft wel direct via de Europese Unie de andere landen geïnformeerd. Er is vanaf het eerste moment contact geweest tussen de wetenschappers uit Duitsland en Nederland en de veterinaire autoriteiten van beide landen. Zoals de heer Ormel al aangaf, heb ik gisteren een bezoek gebracht bij een getroffen schapenhouder. Het betrof een biologische schapenhouderij waarbij de dieren zo veel mogelijk buiten zijn en, nu dat niet meer kan, royaal gehuisvest zijn. Elke connectie met intensieve veehouderij en binnenhuis huisvesten, is dus niet reëel. Het virus komt ook voor bij koeien en schapen die veel buiten zijn. Dit bedrijf heeft zelf, samen met de dierenarts, het initiatief genomen om het meteen te melden. Het belang van een meldplicht heb ik net verwoord. Als de heer Van Gerven het als eerste heeft gesuggereerd, was dat een wijs advies van hem dat we graag opvolgen. Ik zal de Kamer morgen nader informeren over het verspreidingspatroon van het virus in Nederland. De meest aannemelijke verspreidingswijze is via vliegen en dan is ruimen niet iets wat in de rede ligt. Het is wel heel erg jumping-to-conclusions als we nu tot ruimen overgaan, en niet gebaseerd op de analyses tot nu toe. Er is gevraagd naar de risico's voor de volksgezondheid. Ook de minister zal daarop nader ingaan. De eerste analyse van het RIVM duidt op gering risico voor de volksgezondheid, maar het onderzoek blijft gewoon doorgaan.

Er wordt gewerkt aan een onderzoek naar een vaccin. Dat hebben we eerder bij blauwtong gedaan. Er was toen een periode van acht maanden mee gemoeid om een vaccin te ontwikkelen. We moeten niet de verwachting wekken dat dit vaccin op zeer korte termijn al beschikbaar zal zijn. Er wordt met voortvarendheid aan gewerkt, maar de specifieke kennis van het virus moet eerst op orde zijn. Dat is het begin van vaccinontwikkeling. Er moet ook bekeken worden of er dieren zijn die intussen antistoffen hebben aangemaakt. Die dingen moeten we allemaal precies weten voor de vaccinontwikkeling.

De overige informatie en het antwoord op de vragen die ik nog niet heb beantwoord, zal ik proberen te beantwoorden in de brief die morgen naar de Kamer toekomt.

Mevrouw **Snijder-Hazelhoff** (VVD): Ik kom even terug op het punt dat de staatssecretaris net herhaalt, namelijk dat er geen Europese aangifte- of bestrijdingsplicht is voor dit virus. We weten dat de knutten in heel Europa zitten. Als het werkelijk van de knutten komt, is het wenselijk dat we ons niet alleen op Duitsland richten. We moeten dan ook de andere lidstaten waarschuwen en sonderen hoe het in die landen staat en of ze ook dit soort problemen hebben. Dat hoor ik de staatssecretaris niet zeggen. Ik kan het wel aannemen, maar ik hoor hem graag zeggen dat we dit breder aanpakken dan alleen op Nederlands en Duits niveau.

Staatssecretaris **Bleker**: We hebben het niet gemeld bij Duitsland, maar bij de Europese Commissie. Net als Duitsland hebben we de Europese Commissie gevraagd om het in de gaten te houden en te bezien hoe er gehandeld moet worden.

Mevrouw **Arib** (PvdA): Ik dank de staatssecretaris voor de informatie, maar ik blijf toch met een vraag zitten. Hoe zeker is het dat dit virus niet over kan gaan op mensen? Zolang we niet heel veel over dit virus weten, kunnen we dit ook niet zo stellen. Wat is de betrokkenheid van de witte kolom bij de aanpak van dit virus?

Staatssecretaris **Bleker**: De eerste analyse leidt tot de uitspraak van het RIVM die ik heb genoemd. Dat is niet het einde van onderzoek op dat punt. De minister zal hierop verder ingaan.

Voorzitter. Over de antibiotica heb ik enkele algemene opmerkingen. Daarna ga ik in op de doelen, het gebruik, het systeem, de dierenarts en toezicht en handhaving. Hierbij zit ook het punt van alternatieve middelen waarover onder andere de heer Graus gesproken heeft en de toelatingsprocedure daarvoor.

Antibioticaresistentie is niet alleen een nationaal vraagstuk, maar ook een Europees en mondiaal vraagstuk. Bijna alle woordvoerders hebben dat gezegd. Antibioticaresistentie is ook, maar niet alleen, een probleem dat voortvloeit uit de veehouderijsector. Antibioticagebruik in de veehouderijsector heeft te maken met het systeem van de veehouderij, de transporten enzovoorts. Veranderingen in dat systeem kunnen de noodzaak tot het gebruik van antibiotica reduceren. Misschien is er op de lange termijn wel een dierhouderijsysteem in Nederland denkbaar waarbij het antibioticagebruik in veel gevallen overbodig zal zijn. De heer Grashoff duidde hierop. Dat is allemaal waar. Het is Europees en mondiaal. Het heeft met de veehouderij te maken, maar ook met andere factoren. Het heeft met het systeem te maken. Waar het ons om gaat, is hoe we nu moeten handelen. We moeten niet wachten op een totale hervorming van het dierhouderijsysteem in de wereld, te beginnen in Nederland. We moeten nu aan de slag. Daarvoor is het probleem voldoende urgent. Er is een groeiende ongerustheid bij mensen over antibioticagebruik in de dierhouderij. In de onderlinge discussie tussen de leden heeft iedereen in zeker opzicht gelijk. Voor ons is het van belang dat we nu tot handelen overgaan. Daarvoor is

de brief bedoeld. Het handelen is gericht op doelen, gebruikswijzen, systeem en toezicht.

Eén zwaluw maakt geen zomer. De mededeling over 2011 dat er ten opzichte van 2009 een forse reductie is gerealiseerd, ziet er goed uit, maar deze reductie is nog altijd relatief. De inspanningen vanuit de sector, zowel van de industrie en de veehouderij als de dierenartsen, hebben effect gehad. De bedoeling van de regering is niet zozeer om ons te focussen op een reductie van 90% of het gebruik van X in volumes. We willen toe naar het specifiekere maken van de doelstellingen. We willen specificeren naar diersoort, naar de aard van de gebruikte geneesmiddelen, naar type gebruik, uitfasen van preventief gebruik, uitfasen van koppelgewijs zonder dat dit helemaal uitgesloten kan worden, uitfasen van het middel om koeien droog te zetten. Kortom, we willen veel specifiekere kwalitatieve en kwantitatieve doelstellingen formuleren. De Kamer leest in onze brief dat dit proces in gang wordt gezet. Op een later tijdstip, medio 2012, zullen we de Kamer informeren over de specificatie van doelstellingen. Dat is veel sturender voor de sector dan een algemeen percentage. Een algemeen percentage is voor sommige sectoren heel gemakkelijk bereikbaar en voor andere veel moeilijker. Bovendien is het altijd grof in de manier van prikkels geven. Over de nieuwe generatie antibiotica hebben we duidelijke formuleringen in de brief opgenomen. Hierop zal de minister nader ingaan.

De heer Van Gerven suggereert dat we eens moeten bekijken of we niet met wat pilots kunnen gaan werken. Ik zeg de Kamer toe dat we in de rapportage over de specificaties van de doelstellingen medio 2012 ook het instrument van pilots aan de Kamer zullen voorleggen. Daaruit zouden we goede lering kunnen trekken. De bereidheid is er om het pilotinstrument op een aantal punten meer te gaan benutten.

De heer Grashoff doet het een beetje voorkomen alsof we hier een beetje geïsoleerd met de reductie van antibioticagebruik bezig zijn. Nee, reductie van antibioticagebruik maakt heel nadrukkelijk deel uit van mijn brief over verduurzaming van de veehouderij. In die brief staat ook dat hierbij een passend verdienmodel hoort. Dat passende verdienmodel zal zich ook op dit specifieke punt moeten richten. De ketenaanpak staat daarin centraal.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): De staatssecretaris heeft het net gehad over de taakstelling die hij preciezer wil maken. Ik neem aan dat hij doelt op het hoofdstukje dat over precisering van reductietaakstellingen gaat. Ik zie die specificering van doelen op geen enkele manier gekoppeld aan ambitieniveaus of aan een tijdpad. Ik zie ook het verplichtende karakter ervan niet. De staatssecretaris zegt dat hij ons medio 2012 zal informeren over de voortgang die de SDa, dus niet de overheid, heeft geboekt bij de precisering van de reductiedoelstellingen. Welk tijdpad heeft de staatssecretaris in zijn hoofd en hoe wil hij omgaan met de verplichting?

Staatssecretaris **Bleker**: Die reductiedoelstellingen zijn doelstellingen die wij, de SDa gehoord hebbende, uiteindelijk als overheid zullen formuleren. Het is niet zo dat we er even kennis van nemen. We zullen ook onze positie bepalen. Dat heeft niet alleen betrekking op de hoogte van de reductietaakstelling en de specificatie, maar ook op het tijdpad waarin die taakstelling moet worden gerealiseerd. Dat hoort bij dat pakket. Misschien staat het er wat te slapjes, maar zo is het niet bedoeld. De sancties zijn dezelfde als nu voor de generieke doelstellingen gelden. Bij handhaving en toezicht hebben we heel verstrekkende instrumenten aangegeven in onze brief. Daarop kom ik straks nog terug.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Mag ik de woorden van de staatssecretaris zo interpreteren dat hij medio 2012 de Kamer niet alleen informeert, maar ook komt met een specifieke lijst van doelen, een tijdpad en een verplichting?

Staatssecretaris **Bleker**: Zo is het.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Kan de staatssecretaris nog aangeven wat medio 2012 naar zijn indruk ongeveer is? Wordt dat 31 september of...?

Staatssecretaris **Bleker**: Dat wordt 31 mei.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Ik ben blij met deze toezegging; die is erg belangrijk. Ik wil graag dat in die brief van mei 2012 de maatregelen meer concreet vormgegeven zijn, ook in het licht van de verduurzaming van de veehouderij.

Staatssecretaris **Bleker**: Ik zal de stand van zaken van de werkzaamheden van de keten met betrekking tot de verduurzaming van de veehouderij ook vermelden in die brief.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Stand van zaken? Het gaat om de maatregelen. We hebben allemaal gezegd dat in het rapport van de commissie-Van Doorn goede dingen staan. Het gaat nu om de vertaling. We willen nu maatregelen zien.

Staatssecretaris **Bleker**: De stand van zaken van de maatregelen zoals die in de keten genomen zijn of op stapel staan, zal de Kamer te horen krijgen.

De heer **Graus** (PVV): We hebben diverse actoren genoemd, maar de faculteit voor diergeneeskunde is een beetje buiten de boot gevallen. Al jarenlang hoor ik van dierenartsen, ook van pas afgestudeerde dierenartsen, dat ze niet of nauwelijks een fatsoenlijke apothekerscursus krijgen. Die cursus is heel kort en heel basaal. Kan de staatssecretaris er iets aan doen zodat er een betere apothekerscursus komt voor dierenartsen? Breder, dieper en langer.

Staatssecretaris **Bleker**: In algemene zin gaat dit buiten mijn boekje. In specifieke zin wijs ik erop dat in de brief staat dat opleiding en bijscholing om reductie van antibioticagebruik mogelijk te maken, een van de activiteiten is die zal worden opgepakt door de KNMvD. Dat is een van de partners in het geheel.

De heer **Graus** (PVV): Ik heb ooit eens een motie ingediend voor verplicht postacademisch onderwijs. Die verplichting moet zo snel mogelijk worden ingevoerd. Dat gebeurt ook nog niet altijd. Bovendien vind ik niet dat het om bijscholing gaat. De studerende dierenarts moet direct een fatsoenlijke apothekerscursus krijgen, en postacademisch onderwijs als bijscholing als de actualiteit dat vraagt. De basisopleiding deugt niet. Ze weten van toeten noch blazen. Ze kennen het woord probioticum niet eens.

Staatssecretaris **Bleker**: Nu weet ik waarom de lieve hond van de heer Graus is behandeld door de heer Ormel en niet door een jonge dierenarts in het Limburgse.

De heer **Ormel** (CDA): Wilt u zeggen dat ik niet meer jong ben?

Staatssecretaris **Bleker**: Ja, dat is ook zo. We zullen ervoor zorgen dat dit punt op een dwingende manier bij de uitvoering van dit programma ter hand wordt genomen.

Mevrouw **Arib** (PvdA): Ik heb een procedurele vraag over de brief van 31 mei 2012. Mag ik aannemen dat de reductiedoelen gelden per sector?

Staatssecretaris **Bleker**: Ja.

Mevrouw Dijkstra en mevrouw Snijder hebben gevraagd naar de Europese aanpak. Er is een Europees actieplan dat op een reeks van punten vergelijkbaar is met de dingen waarmee wij gekomen zijn. Diverse landen hebben concrete plannen tot vermindering van het antibioticagebruik. In Frankrijk wordt een percentage gehanteerd van min 25%. Er is dus een internationale aanpak. We hebben inmiddels vernomen van onze Deense collega dat het Deens voorzitterschap dit onderwerp tijdens het voorzitterschap hoog op de agenda plaatst. Dat is goed. Daarin zullen we haar van harte ondersteunen.

We moeten preventieve behandeling en koppelbehandeling zo veel mogelijk zien te beperken. Dat is het uitgangspunt. Koppelbehandeling kan nodig zijn om verspreiding van besmettelijke ziekten binnen een groep dieren tegen te gaan. Als je dat niet doet, denk je misschien dat je tot minder antibioticagebruik komt, maar dat hoeft helemaal niet het geval te zijn. Koppelbehandeling kan een noodzaak zijn en zal soms een noodzaak blijven. Voor koppelbehandeling moet de ziekte wel zijn aangetoond in het koppel. De dierenarts hoort een zorgvuldige diagnose te hebben gesteld en beslist over de therapie. We moeten af van de misschien soms te gemakkelijke keuze om de hele koppel preventief te behandelen en antibiotica toe te dienen. Dat vereist een gerichtere aanpak. Straks zal moeten blijken hoe men daarin slaagt.

De eerste indruk is dat antibioticagebruik niet seizoensgebonden is. Het is niet direct aannemelijk te maken. In algemene zin kan de noodzaak tot het gebruik van antibiotica beperkt worden door diermanagement, inrichting van de stallen, ventilatie, hygiënisch water en dat soort dingen. Eigenlijk de normale dingen die we allemaal weten. In het bedrijfsgezondheidsplan waarover iedere dierhouder dient te beschikken, moeten dat soort dingen aandacht krijgen. Daarin heeft de dierenarts een heel belangrijke stem. Die dient de dierhouder te wijzen op maatregelen die hij of zij dient te treffen. In feite heeft de dierenarts een heel overzichtelijk dwingend instrument. Hij kan namelijk zeggen: u dient dit voor elkaar te hebben, anders kan ik u niet van de noodzakelijke medicatie voorzien, als dat echt nodig is. U moet in ieder geval zorgen dat u dit de volgende keer of over zoveel tijd in orde hebt, want anders moet ik vanuit mijn professe zeggen dat het zo niet verder kan. Ik kan niet blijven dweilen met de kraan open.

Die rol kennen wij aan de dierenarts toe. Daarom willen we ook die versterkte rol, die een-op-eenrelatie. Men kan niet zomaar wisselen van dierenarts. Er gaat een lampje branden als een veehouder regelmatig wisselt van dierenarts, en dan sturen we de nVWA op hem af om te onderzoeken hoe het zit. Bovendien is het de veehouder niet toegestaan om buiten zijn gecontracteerde dierenarts om medicijnen te betrekken. We kunnen geen rondreizende dierenartsen hebben die her en der wel eventjes wat spullen afleveren, los van de dierenarts met wie het bedrijf een contact heeft. Op deze manier proberen we dat te beperken.

De heer **Ormel** (CDA): De staatssecretaris doet interessante voorstellen in zijn brief van 25 november. Toch heb ik er wel wat vragen over. De meeste dierenartsen zijn georganiseerd in een dierenartsenpraktijk, in groepspraktijken. Is het dan niet wenselijker om te spreken over een relatie van de dierenartsenpraktijk met de boer dan over een een-op-eenrelatie? Ik kan de staatssecretaris uit de praktijk melden dat binnen die groepspraktijken weer subspecialisaties zijn. De eerste dierenarts weet wat meer van voeding, de tweede weer meer van vruchtbaarheid; de derde wat meer van klauwgezondheid; de vierde wat meer van mastitis. De boer wil, afhankelijk van het probleem, met een specialist te maken hebben. Er wordt gesproken over een individuele ontkoppeling. Als je één dierenarts ontkoppelt zodat die niet meer mag leveren, maar zijn collega's in de maatschap wel, ontkoppel je hem dus niet. Het denken per dierenartspraktijk lijkt me zinvoller dan per dierenarts.

Staatssecretaris **Bleker**: Dit aandachtspunt moeten we goed bekijken. Bij de uitwerking zal het een rol spelen. Ik ben het inderdaad met de heer Ormel eens dat je een individuele ontkoppeling niet per individuele dierenarts kunt doen als die onderdeel uitmaakt van een praktijk. Dat is wel een belangrijk punt.

Ik kom even op de sancties. We hebben hier een heel interessante discussie gehad over het principe van wel of niet ontkoppelen van het voorschrijven van een recept door de dierenarts en het leveren van medicijnen. In het Berenschot-onderzoek wordt het belang daarvan gerelativeerd. We hebben nu een nog veel gericht systeem. De dierenarts of de dierenartsenpraktijk die in de fout gaat – en die kunnen we straks waarnemen via de SDa enzovoorts –, wordt zijn vergunning ontnomen om apotheek te houden. Dan raak je iedere individuele dierenarts en dierenartsenpraktijk heel direct. Misschien is dat nog wel een veel scherper instrument dan de ontkoppeling vooraf. Het betekent ook dat de interne controle tussen dierenartsen binnen een praktijk heel goed georganiseerd moet worden. Een of twee boosdoeners binnen de praktijk kan betekenen dat de hele praktijk de vergunning voor een apotheek kwijt is. Ook na de relativerende opmerking in het rapport-Berenschot over de generieke ontkoppeling is mijn nadere analyse dat dit wel eens een heel effectief instrument zou kunnen zijn.

De heer **Van Gerven** (SP): De staatssecretaris miskent de ervaringen die we hebben opgedaan bij de humane geneeskunde. Graag hoor ik een reactie daarop.

De staatssecretaris bindt feitelijk de kat op het spek. Dan eet de kat het spek op en dan zegt de staatssecretaris: je mag het spek niet opeten. Ik zeg niet dat alle veeartsen in de fout gaan. Dat is niet het geval, dat weten we. We moeten die belangenverstremming gewoon niet willen. Op het moment dat we dit invoeren, hebben we weer meer toezicht nodig, is er weer een schijn van belangenverstremming enzovoorts. De maatregelen van de staatssecretaris zijn hooguit second best.

Staatssecretaris **Bleker**: Nee, die zijn niet second best. Dit zijn heel effectieve maatregelen. Mevrouw Dijkstra en enkele anderen hebben gevraagd of de ontkoppeling van de baan is als de maatregelen niet blijken te werken, en of er dan een stok achter de deur is. Die stok achter de deur blijft staan. Ik heb het gevoel dat het mes dat we nu introduceren, veel scherper is dan de generieke ontkoppeling waaraan ook allerlei nadelen voor de toegankelijkheid van de diergeneeskunde op het platteland zitten. Als we tot die ontkoppeling overgaan, zitten er ook allerlei complicaties aan.

De heer **Van Gerven** (SP): Dat laatste is natuurlijk niet waar. Een dierenarts kan natuurlijk medicijnen bij zich hebben die anderen geleverd hebben. Dat probleem is praktisch heel makkelijk op te lossen. Ik roep in herinnering dat uit de ervaringen uit Denemarken blijkt dat een systeemverandering wel degelijk effect heeft en dat in het eerste rapport van Berenschot van twee of drie jaar geleden heel duidelijk een pleidooi werd gehouden voor ontkoppeling.

Staatssecretaris **Bleker**: Ik geloof dat we de argumenten voldoende gewisseld hebben. We taxeren de zaak verschillend. Nogmaals, die ontkoppeling is als stok achter de deur niet van de baan. Het gras bij de burens is altijd groener. Zonder ontkoppeling, en zelfs zonder de verplichtingen die we nu introduceren in de brief, is er een reductie van ongeveer 30% gerealiseerd. De heer Dijkgraaf heeft gevraagd of andere landen op dezelfde manier meten. Dat weet ik niet. Zelfs als we al de beste van Europa zouden zijn qua reductie, dan is het nog niet goed genoeg. Kijkend naar het rapport-Van Doorn en het rapport-Alders willen we naar een

verdergaande reductie van antibioticagebruik in onze dierhouderij toe. Los van wat er in Denemarken, Frankrijk enzovoorts gebeurt, moeten we vol gas geven.

De derde- en vierdegeneratieantibiotica is een zaak van de minister van VWS. De heer Ormel vraagt of ik de invoering van de receptplicht wil heroverwegen voor de oudere antibiotica in dierenwinkels. De Gezondheidsraad noemt ook de resistentieontwikkeling bij gezelschapsdieren verontrustend. Alle antibiotica, ook de oudere generaties, kunnen leiden tot resistentie. We vinden het niet passend om nu een receptplicht hiervoor te introduceren. We vinden dat de dierenarts als poortwachter moet blijven functioneren. Dat moet de heer Ormel toch aanspreken. Als er geen toegelaten diergeneesmiddelen beschikbaar zijn, kan het ruimen van dieren de uiterste consequentie zijn, als er besmettingsgevaar is of als er sprake is van ernstig lijden. Hierover gaat de discussie niet primair.

De reclame en banden met de farmaceutische industrie zullen wij goed bekijken.

De heer **Ormel** (CDA): Dat u er goed naar kijkt, doet me deugd. Resulteert dat in een brief waarin u nadere uitleg geeft hoe u dat specificeert?

Staatssecretaris **Bleker**: We gaan het doen op de manier die u hebt genoemd. Er komt dus ook geen brief.

De heer Dijkgraaf heeft gevraagd of bij biologische houders de regels voor het gebruik van antibioticagebruik versoepeld moeten worden. Ik begrijp niet wat de heer Dijkgraaf zegt. Uiteindelijk dient de dierenarts te besluiten of er een antibioticum wordt ingezet, ongeacht het type dierhouderij. De geformuleerde reductiedoelstellingen gaan we niet verzachten voor bepaalde typen dierhouderij. We gaan die doelstellingen specifiek per sector maken en per aard van gebruik.

Zijn we koplopers in het antibioticagebruik? Ik ben ingegaan op de wetenschap en de cijfers. Ik zeg hiervan: spiegel je aan een ander, spiegel je zacht. We moeten het in Nederland gewoon goed op orde hebben. Dat moet veel beter dan nu. We zijn goed op weg, maar we gaan hiermee nog veel dwingender en strakker verder.

Wat betreft de ont koppeling en de een-op-eenrelatie met de dierenarts vind ik het wezenlijk dat de positie van de dierenarts aanzienlijk wordt versterkt. De voorstellen die we nu doen, gaan daar heel ver in. Wat is de uiterste consequentie hiervan? De dierenarts adviseert de dierhouder bepaalde maatregelen die het gebruik van antibiotica kunnen voorkomen. Als de dierhouder zich daar niet aan houdt, kan die uiteindelijk te maken krijgen met de situatie dat hij geen zorg meer krijgt. Bij dierhouders van wie blijkt door de datasystemen die we nu ontwikkelen, dat ze over de schreef gaan, is niet alleen strafrechtelijk optreden mogelijk. De nVWA kan op gegeven moment bestuursrechtelijk besluiten dat er geen licentie meer is voor produceren. Dat betekent dus in uiterste consequentie het sluiten van een bedrijf. Dat is de situatie. Het gaat terecht heel ver. Recidivist, freerider, veehouder of varkenshouder die na meerdere controles blijkt de regels te overschrijden doordat hij bijvoorbeeld antibiotica betreft van een andere dierenarts dan de zijne of zich niet houdt aan de instructies, kan uiteindelijk geconfronteerd worden met het stilleggen van zijn bedrijf. Dat zijn de consequenties van ons voorstel.

Ik ben ingegaan op de ont koppeling. De veevoerleverancier hoort tot de keten en hoort dus tot de partijen waarmee afspraken worden gemaakt. Mevrouw Wiegman vraagt waarom er geen centrale registratie komt voor alle diersectoren. Met de sectoren die we nu in beeld hebben, dekken we 90% van het antibioticagebruik af. Bij eenden, ganzen en het type dieren dat ze noemde, vergt registratie veel werk. Bovendien gaat het om maximaal 10% van het antibioticagebruik. We concentreren ons er nu op om in het volume stappen te maken.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Mijn vraag was slechts om nog te blijven monitoren op basis van totale verkoopcijfers van de industrie. Die gegevens zijn er. Laten we die nog even bewaren. We moeten niet nu al oude schoenen wegdoen.

Staatssecretaris **Bleker**: Dat doen we.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Over het Informatienet moeten we niet zeggen dat het niet meer relevant is omdat we nu de SDa hebben.

Staatssecretaris **Bleker**: De bestaande registratie laten we nog een tijd doorlopen. Daarvan maken we gebruik naast de sectorspecifieke informatie.

De productschappen zijn nog niet opgeheven. Als ze wel opgeheven worden, moet de overheid meer regelgeving plegen dan nu, omdat het voor een deel via de productschapverordeningen zou kunnen. Volgens mij zijn deze argumenten volop gewisseld in het debat over de toekomst van de productschappen.

Het duurt lang voordat weerstandsverhogende middelen en probiotica worden toegelaten. Aan de registratie van die middelen worden bepaalde eisen gesteld. De industrie is zelf verantwoordelijk voor het indienen van een dossier. Daarop hebben wij geen invloed. Voor de ingediende dossiers zijn termijnen vastgesteld van actie en reactie. Dat is de basis van het werken tot nu toe. Het probleem ligt vooral bij de indieners en hoeveel tijd ze nemen om een aanvraag in te dienen. We willen wel bekijken of we na het indienen van de aanvraag de zaak kunnen versnellen.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): De voorbeelden die ik gaf gaan niet over de grote farmaceutische industrie die een nieuw geneesmiddel heeft ontwikkeld en die een heel traject in moet gaan met allerlei dingen. Het gaat mij om heel eenvoudige bedrijven met nieuwe vormen en middelen. Die kunnen grote trajecten helemaal niet aanpakken want dat is ontzettend kostbaar. Het gaat erom op welke manier je dat soort interessante middelen eventueel in samenwerking met een kennisinstituut sneller op de markt kunt brengen.

Staatssecretaris **Bleker**: Ik ken die voorbeelden ook. Ik vind het ook de moeite waard om te bekijken of we de drempel voor de toelating en gebruik daarvan wat kunnen verlagen en de zaak op die manier wat kunnen versnellen. Mag het zo zijn dat ik in de rapportage rond 31 mei de Kamer nader informeer over de mogelijkheden hiervoor?

Ik ga nader in op toezicht en handhaving en het gelekaartsysteem. Het klinkt een beetje soft: gele kaart. Er is een bestuursrechtelijk, strafrechtelijk en tuchtrechtelijk instrumentarium om op te treden. Naast strafrechtelijke maatregelen bestaat de mogelijkheid om via de nVWA bestuursrechtelijk het bedrijf stop te laten zetten. Bovendien wordt de pakkans verhoogd doordat we via de SDa en de sectoren de nVWA informeren over risicobedrijven. Dat is echt nieuw. Ik ben erg blij dat we die afspraak met de sector hebben kunnen maken en dat we dat type informatie op dat aggregatieniveau krijgen. We kunnen gericht toezicht houden op veelgebruikers, herhaalde veelgebruikers en bedrijven die ver boven het gemiddelde zitten, en handhavingsacties plegen. We zijn erin geslaagd om de sectoren zover te krijgen dat ze die informatie op bedrijfsniveau aan ons doorgeven. Dat is nogal wat. We kunnen dus de nVWA heel gericht op bepaalde bedrijven afsturen. Naar mijn vaste overtuiging wordt de pakkans op deze manier een stuk groter.

Op de sancties ben ik uitgebreid ingegaan. Ik ben het niet met de heer Grashoff eens dat het toezicht niet zo efficiënt kan zijn. Op deze manier kan het toezicht juist wel efficiënt zijn. Freeriders gaan we echt aanpakken.

Dat doen we met de middelen die ik net heb geschetst. De nVWA heeft capaciteit om de internethandel aan te pakken. Vooralsnog vind ik die voldoende. Mocht het onvoldoende blijken, zal ik opnieuw bekijken wat voor extra inzet we kunnen plegen.

Zelfregulering is niet voldoende, maar wat in de brief staat heeft bar weinig met alleen maar zelfregulering te maken. Het is zelfregulering met een heel sterke overheidscomponent, versterkt toezicht, precisering van doelstellingen en verregaande sanctiemogelijkheden. Het omvat dus veel meer dan zelfregulering. Op dat punt zijn we echt in vergelijking met een jaar geleden behoorlijk opgeschoten met elkaar. Mevrouw Wiegman zei het ook, en dan moet het wel waar zijn. Dat is ook onder druk gebeurd van de samenleving die voelt dat dit zo niet langer kan.

De voorzitter: De heer Grashoff heeft een vraag.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik zie het meer als een soort punt van orde. Het valt me op dat de staatssecretaris op een aantal punten ingaat waarbij hij dingen aanscherpt op een manier die niet in het stuk staat dat ons is aangeboden. Ik vraag me af hoe we daarmee om moeten gaan. Het is bijna alsof hier toch een hoofdstukje «harde noten» ontbreekt.

De heer **Ormel** (CDA): Ik heb ook een punt van orde. Nu hebben we een staatssecretaris die luistert naar de Kamer en reageert op de Kamer en nu is het weer niet goed.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik zeg helemaal niet dat het niet goed is. Ik constateer dat we een stuk krijgen dat we op een bepaalde manier lezen, en dat de staatssecretaris dingen opnoemt die er volgens mij niet instaan maar die hij blijkbaar bedoelt. Dat wil ik graag geborgd zien.

Staatssecretaris **Bleker**: Ik heb lopende de inbreng van de commissie de hele tijd gedacht: maar dat staat er toch? Ik heb echt letterlijk dingen onderstreept. Bestuurrechtelijke handhaving, tuchtrechtelijke handhaving, strafrechtelijke handhaving, intrekken van licentie en al dat soort dingen meer. Wat ik heb gezegd, hoort bij de brief.

Mevrouw **Snijder-Hazelhoff** (VVD): Laat ik dan maar niet de vraag stellen die nu in me opkwam. Het is zoals de heer Grashoff zegt. Het staat er echt niet. Er staat «een gele kaart». Dat is allemaal wat ruimer dan zoals u het nu net geformuleerd hebt. Maar goed, misschien hebben we het over verschillende brieven.

De staatssecretaris zegt heel mooi op mijn vraag over de internethandel dat wat hem betreft de capaciteit voldoende is en dat hij zal bekijken of hij in moet grijpen, als dat niet zo is. De vraag is natuurlijk hoe je constateert dat de capaciteit niet voldoende is. Is dat wanneer er helemaal geen internethandel meer is? Heeft de staatssecretaris daar dan zicht op? Ik denk dat we wel een streep en een punt moeten zetten. Een punt op de horizon wanneer we constateren dat het zo niet langer gaat.

Staatssecretaris **Bleker**: De internethandel die in strijd is met de geformuleerde afspraken, is verboden. Dit gaan we handhaven. Als een ondernemer via internet over geneesmiddelen beschikt die niet via zijn eigen dierenarts bij hem terecht zijn gekomen, handelt hij in strijd met de wet. We moeten niet alleen kijken naar die handel. We moeten ook kijken naar wat er bij de veehouder gebeurt. Ik kijk even naar de passages over toezicht en handhaving. Daar staat heel veel.

De voorzitter: En het is niet alleen wat er staat, maar ook wat er gesproken is. Voor de rest kent u zelf de middelen om het duidelijker te

krijgen als het u onvoldoende duidelijk is. Dat is aan de fracties. Ik geef het woord aan de minister.

De heer **Van Gerven** (SP): Ik wil een punt van orde maken. We hebben nog vijf minuten. Het lijkt me niet goed dat de minister maar vijf minuten krijgt voor haar beantwoording en mogelijke vragen van de kant van de Kamer. Ik stel voor om het AO met een half uur te verlengen of het op een later moment te vervolgen. Anders kondig ik gelijk een VAO aan om het dan zo te doen.

De **voorzitter**: Laten we eerst even kijken hoeveel tijd de minister denkt nodig te hebben.

Minister **Schippers**: Ik doe mijn best, maar vier minuten wordt wel heel erg krap. Ik heb geen idee hoeveel tijd ik nodig heb. Ik probeer het een beetje vlot te doen. Ik had een hele inleiding, maar die kan ik gedeeltelijk wel weglaten.

Voorzitter. Voor mij staat antibioticaresistentie heel hoog op de agenda. Ik deel de zorgen van de Kamer. Het is een heel serieus probleem. Ik ben het met iedereen eens die zegt dat het gebruik ervan in de veehouderij drastisch moet worden teruggebracht. Hoe sneller, hoe beter. In tegenstelling tot sommige woordvoerders vind ik dat we in deze brief wel forse maatregelen noemen. Ten aanzien van handhaving en toezicht is het cruciaal dat we het goed werkende systeem dat we in de gezondheidszorg kennen, in aangepaste vorm naar deze sector kopiëren. Kenmerkend voor de gezondheidszorg zijn de richtlijnen en de standaarden waarop de inspectie toeziet. Omdat de inspectie een eigen arsenaal aan instrumentarium heeft van sancties, ondertoezichtstelling, het opleggen van een boete en bestuursdwang, schieten we niet gelijk in het tuchtrecht. We willen niet dat er niets gebeurt of dat je voor de tuchtrechter staat. We willen dat doen op basis van standaarden en richtlijnen die de dierenartsen gaan ontwikkelen of die al ontwikkeld zijn. Die moeten gehandhaafd worden. Die set nemen we over.

De heer Van Gerven zei het eigenlijk al. De een-op-eenrelatie die de huisarts met zijn patiënten heeft, is gekopieerd in de diergeneeskunde. Natuurlijk moet dat verder ontwikkeld worden en zijn er kenmerken in deze sector waarop een en ander aangepast moet worden. Dat is een echte vooruitgang.

Ik zal beginnen met het Schmallenbergvirus. Gevraagd is wat het zoönotisch risico daarvan is. Het Centrum Infectieziektebestrijding (CIb) heeft in samenwerking met externe experts een analyse gemaakt van het potentiële risico voor de mens. Op basis van alle beschikbare informatie concluderen de experts dat overdracht van het virus op mensen niet uitgesloten kan worden, maar ook niet waarschijnlijk is. Het RIVM heeft de zeer technische analyse op de website gezet voor geïnteresseerden die deze analyse nog eens na willen lezen. Huiselijk geformuleerd komt het erop neer dat de virussen waaraan het Schmallenbergvirus het meest verwant is, geen zoönosen zijn. Dat maakt het zeer waarschijnlijk dat het Schmallenbergvirus ook geen zoönose is.

Er zijn geen verschijnselen bij mensen gevonden, ook niet in september en oktober toen veel runderen ziek waren. De verwachte route waarmee het virus verspreid wordt, zijn insecten. Omdat het nu winter is, is de kans op verdere verspreiding via die route sterk afgenomen. Het risico op blootstelling aan het virus bij de geboorte of abortus van de aangetaste lammetjes is onbekend. Daarom worden veehouders, dierenartsen en andere personen die direct contact hebben gehad met afwijkende dieren, gevraagd om bij ongewone gezondheidsklachten contact op te nemen met de GGD. Het CIb houdt uit voorzorg de ontwikkelingen nauwgezet in de gaten. Zoals altijd geldt de aanbeveling om bij direct contact met dieren de gebruikelijke hygiënemaatregelen te nemen: handen wassen na

het aaien. Dat handen wassen komt steeds weer terug. Daarnaast worden zwangere werknemers afgeraden om bij het aflammeren in contact te komen met mogelijk besmette lammeren. Dit advies geldt altijd om overdracht van zoönose te voorkomen.

De heer Ormel noemde het LaCrossevirus en andere virussen. Door sommige van de virussen kunnen mensen geïnfecteerd worden. Andere worden alleen bij dieren gevonden. Het Schmallebergvirus lijkt het meest op virussen die alleen bij dieren zijn gevonden. Om die reden schat het Clb de kans van ziekte bij mensen laag in.

Desondanks houdt het RIVM uit voorzorg de ontwikkelingen nauwgezet in de gaten. Uit voorzorg worden beroepsgroepen die direct contact hebben met dieren benaderd met het verzoek ongewone klachten te melden bij de GGD. Uit de reguliere monitor moet een ongewone stijging of ongewone clusters van hersenverschijnselen gevonden worden. Vandaag is een alertering van het RIVM uitgegaan naar alle GGD'en en huisartsen. Met name de beroepsgroepen hebben een protocol en een vragenlijst gekregen. Daarvoor is een vragenlijst ontwikkeld. Als ze twee weken na blootstelling aan de ziekte van de dieren zelf klachten krijgen, worden ze verzocht die vragenlijst ook in te vullen.

Mevrouw Arib vraagt of de lessen van de Q-koorts erbij betrokken zijn. Snel communiceren is een van de lessen. Dat is nu goed gebeurd. Vanaf de zomer is het probleem van diarree bij volwassen runderen meerdere malen besproken tijdens het signaleringsoverleg zoönosen (SO-Z), voor het eerst op 5 september jl. Er waren geen humane meldingen die hieraan gerelateerd konden worden. Vanaf dat moment is hierover contact geweest tussen de veterinaire instituten en het RIVM. Naar aanleiding van de ontdekking van het Schmallebergvirus bij zieke runderen in Duitsland is het Central Veterinary Institute (CVI) in overleg met het Duitse onderzoeksinstituut een onderzoek gestart bij Nederlands vee. Bovendien heeft het Clb contact gezocht met hetzelfde instituut om eventuele humane risico's in te schatten.

In december is het Schmallebergvirus dat in Duitsland was aangetoond, in het SO-Z besproken. Er werd geconstateerd dat er geen aanwijzingen waren voor een zoönose. De Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) heeft het RIVM ervan op de hoogte gebracht dat het virus bij zieke Nederlandse runderen was aangetoond en mogelijk de oorzaak was van misvormde lammeren. Vervolgens is afgewogen om het SO-Z in spoed bijeen te roepen. Er is besloten dat niet te doen omdat er geen aanwijzing was voor overdracht van dier naar mens. Het RIVM-virologie heeft een analyse gemaakt voor het risico voor de mens. Tevens werd het RIVM-Clb uitgenodigd om aan te schuiven bij een overleg onder leiding van de Chief Veterinary Officer (CVO) om mogelijke humane risico's en gezamenlijke communicatieacties te bespreken. Op basis van alle beschikbare informatie concluderen de experts dat overdracht van het virus op mensen niet uitgesloten kan worden, maar niet waarschijnlijk is. Anders dan we eerder wel eens hebben gehad, zitten die twee ketens goed op elkaar aangesloten. Ondanks de geruststellende signalen die we van de experts krijgen, houden we de vinger goed aan de pols.

Ten aanzien van het advies van de Gezondheidsraad dat op ons verzoek is uitgebracht over de risico's van het gebruik van antibiotica in de veehouderij voor de volksgezondheid, hebben we de maatregelen die we volgens de Gezondheidsraad moesten treffen, overgenomen. Er moeten bepaalde soorten antibiotica gereserveerd worden voor menselijk gebruik. Het gebruik van een aantal specifieke antibiotica in de veehouderij moet stoppen. Alle nieuwe middelen moeten sowieso alleen humaan worden toegepast. Op 22 september hebben we hierover een brief aan de Kamer gestuurd. De uitvoering van de maatregelen is in volle gang. We zetten ons internationaal in op het uitsluiten van bepaalde soorten antibiotica van een veterinaire toelating. We schrijven nationaal voor dat voor sommige toepassingen een gevoeligheidsbepaling moet worden

uitgevoerd. Dit doen we om te voorkomen dat de geavanceerde middelen moeten worden ingezet. We gaan strenger toezien op de reeds bestaande verboden van toepassing van de derde- en vierdegeneratieantibiotica bij bepaalde behandelingen. Ook de diersectoren nemen hun maatregelen voor droogzetten. Ook dit is een dwingend verbod. We hebben de dierenartsen gevraagd hun formularia en professionele standaarden aan te passen op het Gezondheidsraadadvies. Zoals in november is aangegeven zal de nVWA ook gaan toezien op de juiste toepassing van deze formularia.

Het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie zal aan ZonMw de opdracht verstrekken voor een aanvullend onderzoeksprogramma dat gericht is op het gebruik van antibiotica in de veehouderij. Het ministerie van VWS heeft sinds 2009 een dergelijk programma bij ZonMW lopen.

De backbone van onze maatregelen zijn overigens transparantie, zodat benchmarking en het aanspreken van veelgebruikers en veelvoorschrijvers mogelijk wordt; overheidstoezicht en -optreden als dat nodig is en transitie naar een duurzame veehouderij waarin stelselmatig gebruik van antibiotica niet nodig is.

Mevrouw Arib vraagt hoe we in de toekomst uitbraken zoals in het Maasstad Ziekenhuis voorkomen. Daar is een ontzettend goede ontwikkeling gaande. We hebben het RIVM-Clb de opdracht gegeven om voor betrokken beroepsgroepen en deskundigen extra waarborgen in te bouwen door een structuur uit te werken voor surveillance, signalering, bestrijding en opschaling. Ze moeten dat met de sector rond krijgen. Dat is een heel nieuwe structuur die er niet was. Er wordt een surveillance ingesteld. Als er iets gesignaleerd wordt, wordt dat gemeld. Vervolgens kunnen we dat bestrijden en opschalen. Het doel van deze waarborg is dat een mogelijke dreiging snel wordt onderkend en dat er vervolgens snel en adequaat wordt gehandeld, en dat er indien nodig snel expertise van buiten wordt betrokken. Dat hebben we ook van het Maasstad Ziekenhuis geleerd. Ik ben ontzettend blij dat ook de beroepsgroepen en de ziekenhuizen gezamenlijk met het Clb en RIVM aan deze nieuwe structuur werken.

De heer **Ormel** (CDA): Als we toch de kolommen vergelijken, zie ik inderdaad dat er veel zaken veel beter geregeld zijn in de humane gezondheidszorg. Ik mis de internationale component. Antibioticaresistentie is een groot probleem als men bijvoorbeeld als toerist in Italië in een ziekenhuis wordt opgenomen en vervoerd wil worden naar Nederland. Dan blijkt bijna altijd dat resistente bacteriën vanuit dat Italiaanse ziekenhuis meegenomen worden en dat de patiënt in Nederland in quarantaine moet. Is het niet zinvol om te proberen alle maatregelen die de minister nu noemt, en die zo goed in Nederland werken, ook in Europa als een soort best practice te slijten? Dan kunnen we de risico's van inslepen van antibioticaresistentie vanuit ziekenhuizen uit het buitenland wat verminderen.

Minister **Schippers**: Dat doen we ook. Internationaal doen we dat overigens in de gezondheidszorg erg goed. Onze artsen zijn heel terughoudend in het voorschrijven van antibiotica. Daarover moeten we overigens niet zelfgenoegzaam zijn. We moeten er altijd alert op blijven dat we het zo blijven doen. De MRSA-bacterie komt in het buitenland inderdaad veel meer voor dan bij ons. Dus worden er maatregelen genomen dat men in quarantaine gaat. Op Europees niveau wisselen we hierover informatie uit en gelden we ook als goed voorbeeld. De structuur die ik net noemde, hadden we nog niet. Naar aanleiding van het Maasstad Ziekenhuis hebben we gezegd dat we nog iets missen. Toen ontstond er een heel debat over de vraag of er een meldingsplicht moest komen. De sector heeft gezegd dat we dit gezamenlijk moesten kortsluiten om te

vorkomen dat men niet meteen in een etalage staat dat er iets heel slecht is en dat er iets is gebeurd. Als er een doorlopende surveillance zou zijn en een doorlopend contact hierover, hebben we een veel steviger structuur gebouwd. Dit is nieuw en dit is ook iets wat we ook echt wel nodig hadden. Dat is uit de situatie rond het Maasstad Ziekenhuis wel gebleken.

Mevrouw **Arib** (PvdA): Begrijp ik hieruit dat er heel nauwkeurig wordt bijgehouden in welk ziekenhuis en hoe vaak zich een infectie voordoet? Bij het Maasstad Ziekenhuis heeft het heel lang geduurd voordat dit naar buiten kwam.

Minister **Schippers**: Het Maasstad Ziekenhuis is de aanleiding geweest om een verandering door te voeren. Dat is deze verandering, een continue surveillance. Er is ook heel vaak iets aan de hand waarover we niet in de krant lezen. We hebben gezegd dat we informatie veel meer met elkaar moeten delen en een soort protocol met elkaar moeten afspreken over wat er moet gebeuren als er iets geconstateerd wordt. Deze structuur zijn we nu aan het opzetten. Dat is dus echt nieuw.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): De minister heeft een aantal zaken genoemd in de sfeer van middelen die niet meer toegestaan zouden worden in de veehouderij. De commissie-Van Doorn had er een heel eenvoudig lijstje voor. Die zei: die en die middelen moet je eigenlijk per direct op een soort zwarte lijst zetten. De minister geeft de zaken in de brief van 22 september aan. In de gezamenlijke brief van 25 november zie ik die zaken niet terug in het totale beleidspakket over de reductie van het gebruik van antibiotica in de veehouderij. Mag ik het zo interpreteren dat er de facto vanaf nu een zwarte lijst is met een aantal antibiotica die absoluut niet meer gebruikt mogen worden in de veehouderij?

Minister **Schippers**: Wij hebben het gezondheidsraadadvies hierover overgenomen. Er zijn formularia voor dierenartsen die voorschrijven wanneer je wat gebruikt. Daarop wordt gehandhaafd. In uitzonderlijke gevallen, als er echt verder niets anders is en je moet wel een beroep doen op die derde- en vierdegeneratieantibiotica, mag je die bij een individueel dier wel gebruiken. Dat doe je dus op basis van die formularia. We hebben dus niet een vaste zwarte lijst. Er is wel vastgesteld dat nieuw ontwikkelde antibiotica gereserveerd moeten worden voor humaan gebruik. Dat moeten we dan overigens ook in Europa regelen. Het is dan relevant dat dit overal zo gebeurt. Ik moet zeggen dat het niet echt hard gaat met het ontwikkelen van nieuwe antibiotica, maar we werken er wel aan om ook dat te stimuleren. We hebben dus het systeem van die formularia en het handhaven op grond daarvan.

De heer **Grashoff** (GroenLinks): Ik heb nog niet scherp hoe hard dit nu precies is.

Minister **Schippers**: Dat is in die zin hard dat je niet zomaar antibiotica van de derde of vierde generatie mag gebruiken. Dat mag alleen onder heel strikte condities in bijzondere gevallen. Dat is iets anders dan een zwarte lijst.

De heer **Van Gerven** (SP): Ik constateer met de woordvoerder van GroenLinks dat de commissie-Van Doorn verder ging. Die zei gewoon: niet doen. Ik kan me daarbij wel iets voorstellen omdat we die antibiotica van de derde en vierde generatie in de humane geneeskunde gebruiken bij intensive cares. Het is toch van de zotte dat we die groep nog wel accepteren in de veehouderij waardoor we dus de humane zorg in gevaar brengen. Ik heb brieven van bezorgde ouders wiens kind een afweer-

stoornis heeft. Die vragen zich af of ze niet bang moeten zijn dat er steeds meer resistentie komt doordat heel waardevolle geneesmiddelen ook in de veehouderij worden toegestaan. Daarom pleit ik er toch voor om hiermee te stoppen. Er zijn ook boeren de mening toegedaan dat we van die derde- en vierdegeneratieantibiotica af moeten. Als er dieren zijn die dan niet behandeld kunnen worden, zou het ultieme redmiddel zijn dat we die dan maar ruimen in plaats van de kwaliteit van de humane geneeskunde op het spel te zetten. Graag hoor ik een reactie op dit principiële punt. De GGD Nederland heeft gezegd dat 90% reductie haalbaar is. Wil de minister daarop ook nog eens ingaan? Die uitspraak gaat namelijk veel verder dan het kabinetsstandpunt.

Minister **Schippers**: Daar was ik nog helemaal niet aan toegekomen. Overigens heeft het niet-behandelen van deze dieren in uitzonderlijke gevallen, waarvoor die middelen worden gereserveerd, ook een gezondheidsrisico. Daarop is de Gezondheidsraad ingegaan. Die heeft gezegd dat we dit niet in één keer helemaal kunnen stoppen. In de Gezondheidsraad zitten ook heel veel experts, namelijk de deskundigen uit Nederland die we standaard bij de adviezen van de Gezondheidsraad betrekken. Deze lijn hebben we hierin gevolgd, maar het gaat over uitzonderlijke gevallen. Voorzitter. Het is niet zoals de heer Van Gerven zegt, dat de GGD een wetenschappelijk instituut is. Het is een brancheorganisatie en dat is iets anders. Ze zijn wel werkzaam op dit terrein, maar de suggestie dat die reductie van 90% mogelijk is, is niet wetenschappelijk onderbouwd. Dat is gebaseerd op een aantal kortlopende pilots op bedrijven waar het kon. Wij vinden dat we een reductie van 90% zeker moeten nastreven als die behaald kan worden. Het gaat hier ten eerste om de termijn en ten tweede om de vraag wat we nu de belangrijkste doelstelling vinden. De staatssecretaris heeft net weergegeven dat de belangrijkste doelstelling is dat we specifiekere zijn en de doelstellingen uitsplitsen naar sector, geneesmiddel en de aard.

De heer **Van Gerven** (SP): Mag ik concluderen dat in de brief van 31 mei 2012 komt te staan dat bij de varkenshouderij de reductie bijvoorbeeld 90% is? Daar is immers het probleem het grootst en de te behalen winst is daar ook het grootst. Dat zou dan een veel hoger percentage dan 50% kunnen zijn. Die pilots waren zeer hoopgevend, bijvoorbeeld bij de varkenshouderij waarmee de GGD kwam. Over die derde- en vierdegeneratieantibiotica zegt de Gezondheidsraad zelf dat hiermee direct gestopt moet worden, als de sector zich niet aan de afspraken houdt. Dan kan ik maar één conclusie trekken, namelijk dat de Gezondheidsraad ook tot de finale conclusie komt dat er direct gestopt moet worden met de derde- en vierdegeneratieantibiotica.

Minister **Schippers**: Als de Gezondheidsraad dat had gevonden, had hij het zo opgeschreven. Dat heeft hij niet gedaan.

De heer **Van Gerven** (SP): Dat staat er wel zo.

Minister **Schippers**: U kunt uw eigen conclusies trekken, maar de raad heeft niet gezegd: we adviseren de overheid hiermee per direct te stoppen. Dat staat er niet.

Voorzitter. De uitgesplitste percentages kunnen natuurlijk verschillen. Die kunnen hoger of lager zijn, afhankelijk van wat met zorgvuldigheid mogelijk is. Dat is ook wat de Gezondheidsraad heeft geadviseerd: zorgvuldig zijn in dit hele proces. Dat streven we ook na, ambitieus maar zorgvuldig.

Zoals ik heb toegezegd in het debat op 23 juni heb ik de Gezondheidsraad om advies gevraagd om een beoordelingskader te maken van de gezondheidsrisico's van blootstelling aan diverse micro-organismen die

afkomstig zijn van de veehouderij. Ik heb de Gezondheidsraad ook verzocht om daarbij het nut en de noodzaak van een norm voor een minimale afstand tussen veebedrijven en woongebieden te onderzoeken. Naast het verzoek aan de Gezondheidsraad is verder onderzoek nodig naar de mogelijke relatie tussen intensieve veehouderij en de gevolgen voor de gezondheid van omwonenden zoals dat ook in het IRAS-, NIVEL- en RIVM-rapport is aanbevolen. Ik heb het RIVM gevraagd om met een consortium een onderzoeksprogramma op te stellen gericht op de realisatie van deze aanbevelingen. Dat heb ik ook in het debat van 23 juni aan de Kamer toegezegd.

Mevrouw **Arib** (PvdA): Ik ga het niet voorlezen, maar wat de heer van Gerven zegt, klopt echt. Dat staat op bladzijde 13, in de tweede alinea.

De **voorzitter**: Ik stel voor dat u het even voorleest. Dan gaan we het even compleet doen.

De heer **Van Gerven** (SP): Dat lijkt me een goed voorstel. Lees het maar letterlijk voor.

Minister **Schippers**: Dan wel graag het hele stuk.

Mevrouw **Arib** (PvdA): «De tweede aanbeveling ten aanzien van de ESBL-producerende bacterie betreft het op korte termijn verbieden van het gebruik van cefalosporinen van de derde en vierde generatie bij de groepswijze behandeling van de dieren (de zogeheten koppelbehandeling). Er zijn namelijk aanwijzingen dat de inzet van deze middelen bij de koppelbehandeling het ontstaan van ESBL-producerende bacteriën heeft bevorderd. Daarnaast beveelt de commissie aan om het gebruik van derde- en vierdegeneratie cefalosporinen te verbieden bij het zogeheten droogzetten van koeien (het stoppen van melkafgifte). Om de resistentie daadwerkelijk terug te dringen zouden op lange termijn alle β -lactam-antibiotica voor preventief en systematisch gebruik in de dierhouderij moeten worden uitgesloten.» Dan komt er nog meer.

Minister **Schippers**: Zo zie je dat je altijd een heel advies moet lezen. Dit gaat gewoon over de koppelbehandelingen. De Gezondheidsraad heeft een genuanceerd advies gegeven en heeft gezegd dat we heel voorzichtig moeten zijn met deze derde- en vierdegeneratiemiddelen. Ik zei ook: in individuele en uitzonderlijke gevallen. Dat is dus geen koppelbehandeling. Dat hebben we dus overgenomen uit het advies van de Gezondheidsraad.

De **voorzitter**: Ik geef de heer Van Gerven niet meer het woord. Volgens mij heeft de minister het duidelijk verwoord. Duidelijker kan het in mijn beleving niet. De minister vervolgt dus haar betoog.

Minister **Schippers**: Ik was halverwege die afstandsnormen. Ik neem aan dat de vraag daarover dan gewoon goed beantwoord is. Ik ben dan klaar.

Mevrouw **Arib** (PvdA): De vraag over 90%-norm van de GGD is onbeantwoord gebleven.

De heer **Van Gerven** (SP): Nee, die is wel beantwoord.

De **voorzitter**: Dan zijn we klaar en is het mijn taak te vragen of er nog behoefte is aan een VAO.

De heer **Van Gerven** (SP): Bij dezen.

De **voorzitter**: Dat gevoel had ik al.

Ik neem nog even de toezeggingen door.

- De staatssecretaris van EL&I zal morgen een brief over het Schmallenbergvirus naar de Kamer sturen.
- De staatssecretaris zal uiterlijk 31 mei 2012 de Kamer een uitgebreide brief sturen over het antibioticabeleid waarin hij onder andere ingaat op de reductiedoelstellingen per diersoort en sector, specifieke geneesmiddelen, het bijbehorende tijdpad, eventuele maatregelen en het instrument van pilots.

Mevrouw **Arib** (PvdA): Ik vraag de minister toch even naar dat stukje te kijken. Het belangrijkste stukje heb ik nog niet voorgelezen. Het staat er wel in.

De **voorzitter**: We gaan niet meer na afloop de discussie openen. Ik sluit deze bijeenkomst.

Volledige agenda

1. Vermindering antibioticumgebruik in de veehouderij

*28 286–512 – Brief regering d.d. 26-05-2011
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker*

2. Stand van zaken rondom de aanpak van zoönosen

*28 286–505 – Brief regering d.d. 18-05-2011
minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, E.I. Schippers*

3. Reactie op het rapport «Emerging zoönoses» van het RIVM

*29 683–60 – Brief regering d.d. 06-10-2010
minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, G. Verburg*

4. Ontwikkeling chronische Q-koorts en vaccinatieplan

*28 286–448 – Brief regering d.d. 17-12-2010
minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, E.I. Schippers – Ontwikkeling chronische Q-koorts en vaccinatieplan*

5. Q-koorts Evaluatieonderzoek onder geitenhouders

*28 286–516 – Brief regering d.d. 24-06-2011
minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, E.I. Schippers*

6. Q-koorts stand van zaken

*28 286–520 – Brief regering d.d. 14-07-2011
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker*

7. Huidige bestrijdingsstrategie van besmettelijke, bestrijdingsplichtige dierziekten

*29 683–103 – Brief regering d.d. 15-07-2011
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker*

8. *Onderzoek intensieve veehouderij en gezondheid*

28 973–75 – *Brief regering d.d. 19-08-2011*
minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, E.I. Schippers

9 *Q-koorts: stand van zaken*

28286–523 – *Brief regering d.d. 15-09-2011*
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker

10. *Reactie op Gezondheidsraad advies, antibiotica in de veeteelt en resistente bacteriën bij mensen*

29 683–104 – *Brief regering d.d. 22-09-2011*
minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, E.I. Schippers

11. *Reactie op verzoek commissie om toezending van de visie op de intensieve veehouderij*

28 973–82 – *Brief regering d.d. 21-10-2011*
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker

12. *Antibiotica veehouderij*

29 683–105 – *Brief regering d.d. 24-10-2011*
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker

13. *Aanpassing maatregelenpakket Q-koorts*

28286–529 – *Brief regering d.d. 26-10-2011*
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker

14 *Verslag van een schriftelijk overleg inzake antibioticagebruik in de veehouderij en dierziekten 28286–536 – Brief regering d.d. 17-11-2011*

staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker

15. *Antibioticumgebruik in de veehouderij*

29 683–106 – *Brief regering d.d. 28-11-2011*
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker

16 *Schmallenbergvirus bij runderen*

28 286–538 – *Brief regering d.d. 19-12-2011*
staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, H. Bleker